

Research Article/Araştırma Makalesi

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948)¹

The Business Administration Agenda of Turkey During the Second World War: The Journal of Business Economics (1943-1948)

Tuna DAĞ², Janset ÖZEN-AYTEMUR³

Öz

Bu makalede 1940’lar Türkiye’sinin sosyal ve iktisadi gelişmelerinin, Türkiye’de işletme konularına odaklı ilk dergi olan ve 1943–1948 yıllarında yayınlanan “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası”nda yayınlanan makalelere nasıl yansıdığı incelenmiştir. Mecmuadaki tüm makaleler eksiksiz incelenerek derginin dönemin akademisi ve uygulama alanı için nasıl bir konumu ifade ettiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. 1943-1948 döneminde akademiden ve devlet işletmeleri ağırlıklı uygulama sahasından yazarlarca kaleme alınmış makaleler, zamanın siyasal ve ekonomik gündemini oluşturan konular temelinde değerlendirilmiştir. 43 sayı yayınlanan dergideki toplam 260 yazı, Zirai Meseleler, Millî İşletmecilik, Türk İnsanından İşletmeci Yaratma Gayretleri, İş Hayatında Nitelikli İnsan Yetiştirilmesi, İşletmecilik Eğitimi, Muhasebe İşleri gibi başlıklar altında incelenmiştir. Temel olarak ‘iş dünyasına hitap etme’ amacı taşıyan derginin üstlendiği rolün anlaşılması için, yayımlandığı dönemin gündemini şekillendiren akademik ve uygulama sahalарının durumu da makalede anlatılmaktadır.

Jel Kodları: N0, N8, M10

Anahtar Kelimeler: İşletme Ekonomisi Mecmuası, 1940’lar, Yönetim Tarihi, İşletme Tarihi, İşletme İktisadi

Abstract

This article examines how the social and economic developments of 1940s Turkey were reflected in the articles published in "The Journal of Business Economics," which was the first journal focused on business issues in Turkey and published in 1943-1948. The journal's position for the academy and field of practice of the period is revealed. The articles written by the authors from academia and state enterprises during the 1943-1948 period were evaluated based on the issues that formed the political and economic agenda of the time. A total of 260 articles in the 43 issues of the journal were examined under the headings such as Agricultural Issues, National Business Administration, Efforts to Create an Entrepreneur from Turkish People, Training of Qualified People in Business Life, Business Education, and Accounting Affairs. To understand the role of the journal, which aims to "appeal to the business world," the situation of the academic and field of practice that shaped the agenda of the period in which it was published is also explained in the article.

Jel Codes: N0, N8, M10

Keywords: The Journal of Business Economics, 1940s, Management History, Business History, Betriebswirtschaftslehre

¹ Bu çalışma, birinci yazarın (ikinci yazarın danışmanlığında tamamlamış olduğu) yüksek lisans tezinden üretilmiştir. İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuasının tüm sayılarına ulaşmamızı sağlayan Doç. Dr. Mehmet Erçek’e teşekkür ederiz.

² İşletme Yüksek Lisans Programı mezun öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, SBE İşletme Anabilim Dalı, tuna_dag@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1226-7629.

³ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, janset@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4674-7586

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

1. Giriş

Türkiye’de işletmelerin bir bilime konu olabileceği görüşü 1930’lu yılların ilk yarısında kendini göstermiştir (Üsdiken, 2003: 120). Almanya’da 19. yy.’ın sonlarından başlayarak son haliyle “*betriebswirtschaftslehre*” (BWL) adını alan disiplin, iktisadın bir kolu olarak kabul görmesi ve genel ekonomik faaliyetin önemli parçaları olan işletmeleri ve idaresini konu almasıyla Türkçe’de “işletme ekonomisi” veya “işletme iktisadı” adını almıştır. Bu makale kapsamında incelenen İşletme Mecmuası, 1930’lu yıllar itibariyle Almanya’dan ithal edilen işletme iktisadı disiplininin ilgili eğitim kurumlarının programlarına girmesi sonucunda gelişen yazının bir parçası olarak, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi öğretmenlerinden İsmet Alkan’ın bireysel girişimiyle 1943 Mayıs’ında yayın hayatına başlamıştır. Dergi, “ilmi ve mesleki bir mecmua olarak yalnız ve yalnız işletme ekonomisi ilminin teorik ve pratik meselelerini” ele alması (Alkan, 1943a: 1) bakımından alanında bir ilk olma özelliği taşımaktadır⁴. İşletme Mecmuası, çıkarıldığı beş buçuk yıllık süre boyunca, gerek işletme iktisadı meseleleriyle meşgul olan akademik çevreden gerekse devlet işletmeleri ağırlıklı uygulama sahasından yazarların makalelerini içermesi yönüyle yönetim yazınında bir başlangıcı temsil etmektedir. İş dünyasına hitap etme amacındaki derginin yayınlandığı kritik zaman aralığı, yerine getirdiği görevi değerlendirmede dönemin sosyal ve iktisadi koşullarını hatırlamayı gerekli kılmaktadır. Bu düşünceden yola çıkılarak kaleme alınan çalışmada, İşletme Mecmuasında yayınlanan tüm yazıların⁵ eksiksiz ve ayrıntılı envanteri⁶ üzerinden, Mecmuanın Türkiye’de işletme konularına odaklı ilk dergi olma özelliğiyle taşıdığı rol, dönemin sosyal ve iktisadi arka plan bilgisi ışığında değerlendirilmiştir. Makalenin ilk kısmında İşletme İktisadı disiplininin Türkiye’de benimsenmesi ve derginin yayınlandığı döneme kadar akademik sahada görülen gelişmeler ile günümüzdeki adıyla “işletme” disiplininin nüfuz ettiği uygulama sahasının gelişimi ve o dönemdeki durumu özetlenmiştir. Derginin yayınlandığı süre boyunca gerçekleşen iktisadi ve siyasal gelişmelerin dergi içeriğinde nasıl yer bulduğu ve yazılara nasıl yansıdığı ise ikinci kısımda ele alınmıştır.

2. Derginin Yayınlandığı Dönemde “İşletme İktisadının” Nüfuz Ettiği Akademik ve Uygulama Sahalarının Durumu

“Sistematik bir işletme bilimi eğitimi” ve “çağdaş işletmecilik ve yöneticilik” konularıyla ilgili bilim alanının temellerinin atıldığı 1930’lu yıllarda İşletme Ekonomisi mevcut ilgili okulların bünyelerine, kürsü veya müfredatlarında ders olarak girmeye başlamıştır (Üsdiken, 2003: 120-125). İşletme ekonomisine dair ilk yazı 1931 Haziran’ında İstanbul’da Türk İktisatçılar

⁴ Türkiye işletme tarihi yazınında İşletme Mecmuası ile ilgili kaleme alınan ilk ayrıntılı inceleme için bkz. Behlül Üsdiken, B. & Erçek, M. (2009). “Türkiye’de İş Dünyası İçin İlk ‘İşletme’ Dergisi: İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 53-90.

⁵ Devam eden metin boyunca “yazı” yerine, içerik açısından tam olarak bugünkü şekline sahip olmasa da zaman zaman “makale” ifadesi kullanılacaktır.

⁶ Beş yılı aşkın sürede 43 sayı çıkan dergide toplam 260 yazı kaleme alınmıştır. Tefrika halinde yayımlananlar tek yazı sayıldığında toplam 116 adet makale görülür (Üsdiken & Erçek, 2009: 58). Bu yazıların tümüne ilişkin eksiksiz envantere ulaşmak için bkz. Dağ, T. (2017). *Türk Yönetim Yazınında Bir Eşik: İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası (1943-1948)*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

Cemiyeti’nin düzenlediği bir toplantıda “İktisadi İlim Şubelerinden İşletme İktisadı” konulu bir konuşma yapan, o sıralarda İstanbul Darülfünunu’nun Hukuk Fakültesi’nde iktisat müderris muavini olan Muhlis Ete’nin konferans metnidir. Ete yaptığı konuşmasında işletme iktisadını tanıtmış ve “Türk iktisadi öğretimine ithalini” önermiştir (Üsdiken, 2003: 125). Onu izleyen dönemde işletme ekonomisinin ders programlarına girdiği görülmektedir. Darülfünun’un islahı için Türkiye’ye gelen Alman Prof. Malche’nin raporu üzerine, 1933 yılında Darülfünun’un yerine geçen İstanbul Üniversitesi’nin Hukuk Fakültesi bünyesinde, 1936 yılında müstakil olarak İktisat Fakültesi’ne dönüşecek olan İşletme İktisadı kürsüsü kurulmuştur. 1935 yılında adı Siyasal Bilgiler Okulu’na dönüştürülerek 1936’da Ankara’ya nakledilen ve eğitim süresi dört yıla çıkarılan Mülkiye Mektebi’nin programına 1939 senesinde toplanan Maarif Şurası’nda alınan karar doğrultusunda “İşletme İktisadı” dersi dâhil edilmiştir. 1932 yılında adı İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi’ne dönüştürülen (Hamidiye Ticaret Mektebi olarak açılan) Ulum-u Aliye-i Ticariye Mektebi’nde o zamana kadar okutulan “Ticari İktisat” isimli dersin adı 1934–35 öğretim yılında “İşletme Ekonomisi”ne çevrilmiştir. Ankara Hukuk Fakültesi’nde Mart 1941 tarihindeki öğretim programında seçmeli ders olarak “İşletme Ekonomisi” koyulsa da bu ders o tarihlerde okutulmamıştır. Bu girişimlerin yanı sıra Ankara’da 1933 yılında kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde “Zirai İşletme Ekonomisi” ve bu enstitüye bağlı İstanbul Orman Fakültesi’nde “Orman İşletme Ekonomisi” hakkında dersler vermeye başlanmıştır. Mesleki öğretim kurumlarında ise Ankara Ticaret Lisesi’nde “İşletme Bilgisi” adında bir derse yer verilse de birkaç sene sonra programdan çıkarılmış, daha sonra Ankara Sanat Okulu’nda vermeye devam edilmiştir (Ete, 1943: 109).

Türkiye’de işletme iktisadının belirgin özelliği, yayılmasında öncü olan akademik kadronun tamamına yakınının, Almanya’da eğitime gönderilip ülkeye dönerek çeşitli eğitim kurumlarında görev alan isimler olmasıdır. 1934’te İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü’nde seçmeli iki dersten biri olan “Umumi İşletme İktisadı” dersi, Berlin Yüksek Ticaret Okulu’nu bitiren, Leipzig Üniversitesi’nden iktisat doktorasını alan Muhlis Ete tarafından, bir diğer ders olan “Tatbiki İşletme İktisadı” da İsviçre’de yükseköğrenim görmüş Ahmet Ali Özeken tarafından verilmiştir. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu’nda “Ticari İktisat” başlığıyla verilen, 1934–35 öğretim yılında adı “İşletme Ekonomisi”ne dönüştürülen dersi veren Mustafa Zühtü İnhan yükseköğreniminin bir kısmını Almanya’da yapmıştır. 1933’te ortaöğretime lise sınıflarının eklenmesiyle açılmış olan Ankara Ticaret Lisesi’nde, programa “İşletme Bilgisi” adıyla giren dersin öğretmeni, yükseköğrenimini Maarif Vekâletinin burslusu olarak Berlin Yüksek Ticaret Okulu’nda tamamlayan Şükrü Erlaçin’dir. 1936 yılında İstanbul Üniversitesi’nde iktisadın hukuktan ayrılarak ayrı bir fakülte haline gelmesiyle burada kurulan işletme iktisadı kürsüsünün başına getirilen, Alman işletme iktisadının önemli isimlerinden Profesör Alfred Isaac olmuştur. İşletme iktisadının Türkiye’deki öncülerinden İsmet Alkan da Berlin Yüksek Ticaret Okulu’nda öğrenim görmüştür. Alkan, 1936’da Ankara Ticaret Lisesi öğretmenleri arasına katılmış, 1938 yılında buradan ayrılarak önce çevirmen olarak Alfred Isaac’ın İktisat Fakültesi’ndeki kürsüsünde yer almış, ardından 1940 yılında önce İstanbul Ticaret Lisesi’nin, sonrasında İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu’nun öğretim kadrosuna katılmıştır (Erçek & Üsdiken, 2011: 233-234). 1930’ların ortalarında yükseköğretim kuruluşlarının ders programlarına ayrı bir ders olarak girmeye başlayan işletme iktisadının öğretimine yardımcı ders kitapları, dergi yazıları ve derlenmiş konferans metinleriyle birlikte

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

bir akademik yazın da doğmuştur (Üsdiken, 2003: 126). Yukarıda sözü edilen eğitimcilerin tümü yazdıkları ders kitaplarıyla o dönemin işletme iktisadı yazınına katkıda bulunmuşlardır. Bu çalışmada incelenen İşletme Mecmuası da oluşan bu akademik yazının bir uzantısı olarak yayın hayatına başlayan, işletme iktisadının tanıtımına katkı sağlamış bir popüler yayıncılık girişimi olarak görülebilir.

İzmir İktisat Kongresi’nin yapıldığı 1923 yılından 1929 ekonomik buhranına kadarki dönemde hususi teşebbüsle gerçekleştirilmek istenen sanayileşme modelinden istenen sonucun alınamaması, 1929 Dünya ekonomik buhranının Türkiye’ye yansımaları, Osmanlı döneminden kalan borçların ödenmeye başlanması, koruyucu gümrük rejiminin kabulü, ödemeler dengesinde meydana gelen açıklar, Sovyetler Birliği’nin planlı sanayileşme modeliyle gerçekleştirdiği kalkınma başarısı ve ülkelerin 1929 krizine karşı uyguladıkları ekonomiye müdahaleci uygulamalar gibi art arda gerçekleşen gelişmeler, 1930–1939 yılları arasında Türkiye’nin korumaya dayalı, devletçi, planlı sanayileşme politikasını şekillendiren olgular olmuştur (Eşiyok, 2009, s.88-89). Sigorta şirketleri, bankalar, tarım kredi ve satış kooperatifleri hariç olmak üzere, anonim, limited ve kooperatif şirketlerde faal bulunan milli sermaye mevcudu 1923’te 61 milyon lira iken 1938 itibarıyla 148 milyon liraya ulaşmıştır. 1923’ten 1937 sonuna kadar 168 anonim şirket kurulmuştur. Limited şirket şekli Cumhuriyet’in yeni Ticaret Kanunu ile girmiş, 1933 itibarıyla 113 olan limited şirket sayısına sonraki 5 yıl içinde 101 yeni şirket daha eklenmiştir. 1938 itibarıyla, Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri hariç olmak üzere 16552 ortaklı 67 kooperatif mevcuttur; faaliyet gösteren yabancı şirketlerin sayısı ise 103’tür. Milli sigortacılık şirketlerinde ve sigortacılık sektöründe düzenleyici rolü olan “Milli Reasürans Türk Anonim Şirketi” Cumhuriyet devrinde kurulmuştur. Osmanlı döneminde yabancı sigorta şirketlerinin ağırlıklı olduğu sigortacılık alanında 1936 itibarıyla tahsil edilen primlerin %40’ı milli şirketlere aittir. Cumhuriyet’in kurulmasıyla en hızlı gelişme gösteren alanlardan biri de bankacılık olmuştur. Cumhuriyet öncesi hemen hepsi küçük yerel banka özelliği taşıyan milli bankaların sayısı 11 iken, 1938’de 7’si yabancı olmak üzere yurt genelinde toplam 51 banka bulunmaktadır (Cumhuriyet Halk Partisi, 1938: 288-290).

1930-39 aralığında büyük buhranın etkilerini sert şekilde yaşayan dünya ekonomisine karşın Türkiye ekonomisi dışı kapanarak ve devlet eliyle milli bir sanayileşme denemesi içine girmiştir (Boratav, 2003, s.59). Temel tüketim mallarının üretimi (mensucat, maadin, selüloz vs.) ve ağır sanayiye yönelik ilk yatırımların gerçekleştirilmesini üstlenen devletin aktör olarak ekonomiye müdahale ettiği 1930–1939 döneminde eş zamanlı olarak yabancı şirketlerin millileştirilmesine devam edilmiştir (Eşiyok, 2009: 90). 1932 yılında 31 olan kamu işletmesi sayısı 1939’da 111’e yükselmiştir. Aynı dönemde işletmelerin makine ve bina, işgücü, üretim değerlerinin tümünde artışlar olmuştur (Çavdar, 2003: 279-281). 1930’lu yıllar, Türkiye’nin dünya gelişmiş ekonomilerindeki paylaşım savaşlarından uzak kalabilmesini sağlayan bir sanayileşme stratejisini izlemeyi başarması yönüyle önemlidir (Eşiyok, 2009: 87). En az on kişinin çalıştığı sanayi kuruluşlarının sayısı 1927 yılında 1880 iken 1950 yılında 2520’ye yükselmiştir (Tezel, 2002: 464). 1934’te uygulamaya konan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın büyük ölçüde uygulanmasının ardından, 1936 yılında hazırlığına başlanan ve amacı büyük çapta sermaye ve teknik bilgiye ihtiyaç gösteren sektörlerde yüzden fazla fabrikanın kurulmasını sağlamak olan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın uygulanması 1939’da başlayan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscaeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

tamamlanamamıştır (Serin, 1963: 118). En az elli kişinin çalıştığı büyük sanayi işletmeleri arasında, 1921–1930 döneminde kurulmuş olanların sayısı 24, 1931–1940 döneminde kurulmuş olanların sayı 57 iken İşletme Mecmuası’nın yayınlandığı yılları da kapsayan 1941–1950 döneminde kurulmuş olanların sayısı 149’dur (Tezel, 2002: 465).

II. Dünya Savaşı’nın tüm dünyada yarattığı iktisadi buhranın dalgaları 1940 yılı başlarında Türkiye’yi de etkilemeye başlamıştır. Savaş nedeniyle denizde ve karada nakliyat sekteye uğramış, ithalat ve ihracat azalmıştır (Ertürk Keskin, 2008: 20). Fiilen savaşa girmemekle birlikte savaşın koşulları Türkiye’de ekonomi ve devlet ilişkisinin yeniden belirlenmesini gerektirmiş, savaş ekonomisi koşulları içinde ekonomik sorunlar yaşanmaya başlamıştır (Tekeli ve İlkin, 2014a: 11). 1940 yılına gelindiğinde 18 milyon nüfusunun %70’i köylerde yaşayan Türkiye, bazı sanayileşme hareketleri başlamış olmasına rağmen genel karakteri bakımından bir tarım ülkesidir (Aydemir, 1967: 60). Türkiye’nin fiilen savaşa girmiş ve topraklarında savaş yapılmış ülkeler ile arasındaki en büyük fark, Cumhuriyet’in ilanından savaş çıkıncaya kadar geçen on altı yılda, oldukça kötü durumda olan dünya ekonomik koşulları içinde gerçekleştirdiği birikiminin yok olmamasıdır (Tekeli & İlkin, 2014a: 11). Türkiye, sınırları dışında yaşananlardan etkilense de savaş dışı kalmasıyla ekonomik bünyesi “bilgili, olgun ve tecrübeli bir annenin elinde gürbüzleşen bir yavru gibi, gündün güne büyümek, serpmek, kuvvet ve kudret sahibi olmak, başarılı ve yaratıcı vasıflarını kazanmak mevkiinde” (Alkan, 1943b: 67) bulunmasını koruyabilmiştir.

“Nazariyat ile ameliyatı birbirine yaklaştırmak” gayesiyle (Alkan, 1943a: 1) yayınlanan İşletme Mecmuası 1943 Mayıs’ında ilk sayısını çıkardığında tarihin en kanlı savaşları muhtelif coğrafyalarda devam etmekte, dünya gündemi politik, ekonomik, askeri en şiddetli kavgalara sahne olmaktadır. 1943 yılı, dünya savaşının getirdiği gıda ve mal yoksunluğu sorununun en yüksek noktaya ulaşmasıyla birlikte Türkiye’nin savaşa girmesi konusunda devlet adamları üzerindeki dış baskıların en yüksek düzeye çıktığı bir dönem olmuştur. İktisadi hayata hâkim devlet idaresi, iâşe sorununu aşmak, enflasyonu engellemek, bütçeyi dengelemek gibi ekonomik sorunlarla boğuşurken diğer yandan da savaşa dâhil olmamak için “bıçak sırtı” bir politika izlemek zorunda kalmıştır (Kalfa, 2008: 357). Bölgesinde barışı ve kendi güvenliğini sağlamak amacıyla birtakım ittifaklar kursa da Türkiye savaşa hazırlıksız yakalanmıştır. Birinci sanayi programıyla gelişmeler kaydedilse de ikinci sanayi programının uygulanmasına geçildiği sırada savaş çıktığında henüz sanayi ve tarımda yeterli, istenen seviyelere ulaşamamıştır (Çavdar, 2003, s.297). Tüm bu olumsuz manzaraya rağmen, “Türk Milletinin ekonomik ilerleme ve kalkınma davasındaki başarısına iman etmiş ve inanmış” Alkan’ın öncülüğünde çıkarılan İşletme Mecmuası, “yurd içinde üzerine aldığı büyük ve şerefli ödevi başarmak için idealist bir ruh ve tam bir inançla ortaya atılıyor” (Alkan, 1943a: 2) ifadeleriyle 1943 Mayıs’ında yayın hayatına başladığını duyurmuştur.

3. Mecmua İçeriğinde Dönemin Akademik ve İktisadi Gündemine Dair Bulgular

İşletme Mecmuasında çıkan yazılar ağırlıklı olarak hesap işleri ve muhasebe alanı kapsamındadır. Hesap işlerinin işletme iktisadı yazınında içerik olarak en fazla yer işgal eden mevzulardan biri olmasının (Erçek & Üsdiken, 2011: 244), bu duruma etkisi şüphesiz vardır. Bu

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

bölüm başlıklarına dâhil olan makalelerde, yazarların anlatımında göze çarpan husus “muhasabe”nin “hesap işleri”nin kapsamı içinde, onun alt konularından biri olduğu görüşüdür. Hesap işlerinin salt muhasebeye eş değer olarak görülmesi düşüncesinin terk edilerek, muhasebenin günün değişen rekabetçi koşullarında işletmenin faaliyetlerini denetim altında tutan, geçmişte yapılan masrafları kayıt altında tuttuğu kadar gelecekteki olası harcamaları da göz önünde bulunduran hesap işlerinin bir parçası olarak görülmesi zorunluluğu vurgulanmaktadır (Üsdiken & Erçek, 2009: 68). “Muhasebe Meseleleri”, “Finansman Meseleleri”, “Pratik Muhasebe Bilgileri” ve “Hesap İşleri” başlıkları ile daha çok muhasebe konularını içerse de *Mecmua*, işletme başlığıyla genel bir kapsam iddia eden ilk dergi olma özelliğini taşımaktadır (Üsdiken & Erçek, 2009: 82). Mayıs 1943’ten Kasım 1948’e dek 43 sayı çıkarılan *İşletme Mecmuası* içeriğinde yer alan yazıların bölüm başlıklarına göre dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Dergideki Makalelerin Bölüm Başlıklarına Göre Dağılımı

Bölüm Başlığı	Yazı	Bölüm Başlığı	Yazı
Banka İşletme Ekonomisi	10	Kooperatif İşletmeleri	3
Başyazı ⁷	42	Mesleki Öğretim ⁸	6
Endüstri İşletme Ekonomisi	15	Mesleki Varlığımız	1
Endüstri Muhasebesi	1	Mesleki Yayın	22
Enerji İşletme Ekonomisi	4	Meşhur İşletme Ekonomistleri	22
Finansman Meseleleri	4	Milli İşletmeler Kurucusu	1
Genel İşletme Ekonomisi	13	Muhasebe Meseleleri	16
Harp Sonrası ve İşletmeler	4	Murakabe ve Kontrol	6
Hesap İşleri	23	Münakalat İşletme Ekonomisi	1
Hesap İşlerinde Normlaşma	2	Organizasyon Meseleleri	1
İşletme Ekonomisi Semineri	17	Pratik Büro Bilgileri	2
İşletme Organizasyonu	6	Pratik Muhasebe Bilgileri	4
İşletme ve Hukuk	2	Sigorta İşletme Ekonomisi	5
İşletme ve Konjonktür	1	Sosyal Hayat ve İşletme	1
İşletme ve Kuruluş Yeri	2	Tarihi Tetkikler	1
İşletmede İnsan	2	Ticaret İşletme Ekonomisi	2
İşletmede Planlama	2	Zirai İşletme Ekonomisi	12
İşletmelerimizden Akisler	4	Toplam	260

⁷ “İşletmeci gözile” başlığıyla çıkan tüm yazılar “Başyazı” olarak adlandırılmıştır. İlk sayının bölüm başlıksız ilk yazısı olan “Çıkarken” de başyazılara dâhil edilmiştir.

⁸ Derginin 6. Sayısında yer alan, bölüm başlığı olmayan “İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi” başlıklı yazı Mesleki Öğretim grubuna dâhil edilmiştir.

Yayınlandığı süre boyunca gerçekleşen iktisadi ve siyasal gelişmelerin dergi içeriğinde nasıl yer bulduğu ve yazılara nasıl yansdığı, izleyen bölümlerde aktarılmaya çalışılmıştır.

3.1. Zirai Meselelerin Ele Alınması

İşletme Mecmuasında yayınlanan makaleler içinde doğrudan Türkiye’yi konu alanların önemli bir kısmı, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde Zirai İşletme Ekonomisi kürsüsünün başında bulunan Almanya’dan doktoralı Kazım Köylü’nün kaleme aldığı yazılardır. Türkiye’de dönemin zirai işletmelerinin mercek altına alındığı bu yazılarda, mevcut zirai işletmeler yapılan resmi araştırmaların sonuçlarından elde edilen verilere göre incelenmekte ve öneriler getirilmektedir. Derginin ilk iki sayısında Türkiye’deki zirai işletmelerin ana özelliklerini belirleyen etkenler ile işletmelerin büyüklükleri ve bu büyüklüğe etken nedenler ele alınmaktadır (Köylü, 1943a: 30-33; 1943b: 60-63). Ziraat Vekâleti ve Yüksek Ziraat Enstitüsü tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, Türkiye’de ziraat yapılan arazilerin genişliklerine göre tasnifi, farklı büyüklükte zirai işletmelerin sayıları ve arazi büyüklükleri iki makaleden oluşan ayrı bir yazı dizisinde ele alınmaktadır (Köylü, 1944a: 139-141; 1944b: 171-173). Bu yazı dizisini müteakip, büyük ziraat işletmelerinin var olmasını engelleyen etkenler ile mevcut büyük işletmelerin var olmasını sağlayan durum incelenmekte, zirai işletme ölçeğinin büyütülmesi ve bunun sağlayacağı iktisadi ve sosyal faydalarla önemine vurgu yapılmaktadır (Köylü, 1944c: 24-26). Ardı sıra gelen sayılarda Türkiye’deki büyük ziraat işletmelerinin sayıları ve arazi genişlikleri verilmekte; işletmeler buldukları yerlere, işledikleri genel arazi miktarına ve sahipliklerine (devlet, şirket, şahıs) göre genel bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır (Köylü, 1944d: 49-50; 1944e: 77-79).

Temelinde arazi mülkiyetleri konusunun mercek altında alındığı bu makalelerle ilgili göz önünde bulundurulması gereken husus, içeriklerinin dayandığı ‘tarımda üretime dair başlıca göstergeleri yansıtan istatistikî verilerin’, Cumhuriyet’in kurucu iradesinin arazi mülkiyetinin dağılımını değiştirme sinyalleri vermesiyle birlikte, bazı kamu kuruluşlarının mevcut durumu araştırma amacıyla yaptıkları anketlerin sonucuyla elde edilmiş olmalarıdır. Bu anket çalışmalarıyla ilgili olarak Tezel, “siyasal kadroların niyetlerini sezen büyük arazi sahiplerinin varlıklarını küçük göstermek için ellerinden geleni yapmaları” nedeniyle 1930’ların sonu 1940’ların başında sürdürülen bu araştırmaların büyük arazi mülklerinin sayısı ve alanlarını göstermede eksik sonuçlar verdiğini, ancak yine de bu anket çalışmalarının sonuçlarının ilgili diğer çalışmaların sonuçlarıyla düzeltilip tamamlandığında bahsi geçen dönem için Türkiye’deki büyük arazi mülklerinin durumu hakkında bilgi verebileceğini belirtmektedir (Tezel, 2002: 360). Zira Köylü de, “Büyük Ziraat İşletmelerinin Genişlikleri ve Miktarı” başlıklı yazısında, verilerinin kaynağı olarak gösterdiği birincisi 1934-1935 senesinde İktisadiyat Enstitüsü tarafından Ziraat Vekâleti yoluyla ve ikincisi bizzat Ziraat Vekâleti Ziraat Umum Müdürlükleri tarafından yaptırılan iki anketten söz etmekte; birinci anketin eksiklerinin ikinci anket ile tamamlandığı, her ikisinde eksik kalanlar ve şüpheli cevapların yerinde yapılan araştırmalarla düzeltildiği, düzeltilmesine imkân olmayan noktaların da incelemede kullanılmadığı bilgisini vermektedir (Köylü, 1944d: 50).

Köylü, vakıf arazilerini incelediği bir diğer yazı dizisinde Türkiye’de arazi kavramının tarihçesini Selçuklular zamanından başlayarak ele almakta; vakıf arazilerinin geçmişini ve günümüzdeki durumları hakkında miktar, genişlik, tür, yer ve yayılma alanlarına göre Evkaf Umum

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

Müdürlüğü, Ormancılık, Meyvecilik ve İktisadiyat Enstitüleri verilerine dayanarak bilgi vermektedir. Dizinin ikinci yazısında, farklı vakıf arazi türlerinde (orman işletmeleri, zeytinlikler, çiftlikler, müteferrik arazi işletmeleri) yer alan işletmelerin genel yapısı ve çalışma şekilleri hakkında (Antalya’da Murat Paşa vakıf arazisinde yapılan çalışmalar, Giresun orman işletmeleri, Vakıf zeytinlikleri işletme idaresi örnekleri üzerinden) bilgiler verilmekte ve vakıf arazisi şeklindeki işletmelerin daha verimli hale getirilebilmesi için yönetim önerileri sunulmaktadır (Köylü, 1945a: 43-45; 1945b: 67-69).

1945 yılında Türkiye gündeminin en belirgin konularından biri olan, başlıca topraksız veya yeter derece toprağı olmayan köylüye toprak dağıtılmasını, dağıntık toprakların toplulaştırılması ve veraset yoluyla toprakların parçalanmasının önlenmesini sağlayacak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (Toprak Kanunu) İşletme Mecmuası’nda sadece bir makaleye konu edilmiştir. Derginin Mayıs-Haziran 1945 sayısında Ziraat Bankası’ndan Yusuf Saim Atasagun’un “Ziraat İşletmeleri ve Çiftçi Ocağı Meselesi” başlıklı bu makalesinde tasarı halindeki Toprak Kanunu’nun geneli değil, bir bölümü olan veraset yoluyla toprakların parçalanarak küçülmesini önleyecek tek varis (çiftçi ocağı) sisteminin sakıncaları irdelenmektedir. Çiftçi ocağı sistemiyle, bir çiftçi ailesinin geçimine yeter genişlikteki ziraat arazisinin, üzerindeki bütün gayrimenkul varlıklarla ve işletmeye ait her türlü zirai menkul kıymetlerle birlikte muhafaza olunması, sahibinin sağlığında parçalanarak satılmaması, ölümü halinde de mirasçılar arasında bölünmemesi, olduğu gibi tek bir varise kalması amaçlanmaktaydı. Arazinin doğrudan doğruya sahibi tarafından işletilmesini gözetilen bir işletme rejiminin karşılığı olan bu sistemle; benimsenmesi mümkün olmayan başkasının toprağının işlendiği, verimli üretime engel ortakçılık sistemi tasfiye edilecek, “toprağına bağlı, köklü, kendi mülküne dayanan müstakil bir çiftçi kitlesi” oluşturulacaktı (Tekeli & İlkin, 2014b: 155-156). Atasagun, makalesinde öncelikle Fransız İhtilâli ve 19. yy. iktisadi liberalizmiyle birlikte kazanılan toprak mülkiyeti hakkını serbest ve şahsi temellere oturtan serbest rejimin kalkınmayı sağlayan ilerletici etkilerini ve kısaca zararlı sonuçlarını anlatmaktadır. Sonrasında uygulanması düşünülen tek varis (çiftçi ocağı) sisteminin sakıncaları ve yaratacağı olumsuzlukları madde madde açıklayarak, “umulan bir faydaya mukabil bazı zararlar doğurabilecek bir mahiyet arz etmektedir” ifadesiyle çiftçi ocağı sistemine karşı bir tavır almaktadır (Atasagun, 1945: 13). İlerleyen süreçte de uzun ve sert tartışmalarla Türk siyasi yaşamında bir kırılmaya yol açacak Toprak Kanunu’nun, çiftçi ocağı oluşturulmasına ilişkin maddeleri tasarından çıkarılmıştır.

3.2. “Milli İşletmecilik” Kavramı

İşletme Mecmuası sayılarında “işletmeci gözüle” başlığı altında yer alan başyazılar dönemin Türkiye’si hakkında en fazla fikir veren yazıları oluşturmaktadır. Hayri Tokay’ın 13. sayıda “İşletmelerimizin Harpsunu Meseleleri” ile 22. sayıda “Yeni Hükümet Beyannamesi ve İşletmeciliğimiz” başlıklı dönemin ülke gündemindeki konulara dair fikir tartışmalarının yapıldığı iki başyazısı haricinde kalan bütün yazılar derginin ilk sayısından son sayısına kadar yazı işleri müdürlüğünü yapan İsmet Alkan tarafından kaleme alınmıştır.⁹

⁹ Sadece “Çıkarken” başlıklı başyazıda yazar adı bulunmamaktadır, “İşletme” ibaresi konulmuştur.

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

Alkan’ın başyazılarının genelinde göze çarpan husus, tanımlayıp önemini belirttiği konuların neredeyse tamamını “milli işletmecilik” ile ilişkilendirmesidir. Alkan’a göre “milli işletmeler”, “genç Türkiye Cumhuriyeti’nin 20 yıl içinde iktisadi alandaki kalkınma ve ilerlemesinin tabii bir neticesi olarak meydana çıkmış, bugünkü ekonomik varlığımızın, kudretimizin ve gücümüzün temeli ve mümessilleri sıfatile büyük bir önem ve değer arz eden iktisadi cüzütlardır”. Milli işletmelerin ortaya çıkmasında “zorunluluğun, ihtiyacın ve yurdumuzun hususiyetlerinin sonucu olarak hususi teşebbüsten ziyade devletin hissesi daha büyüktür” (Alkan, 1946a: 132). Alkan için, yazılarında söz ettiği işletme ekonomisinde yer alan rasyonellik, iyi elemanların seçimi ve çalıştırılması, maliyet hesabı, iş organizasyonu vb. tüm kavramlar ve eylemler “milli işletmelerimiz” için gereklidir, önemlidir ve hayatidir. İşletmenin pratikteki karşılığı onun anlatımında daima “milli işletmeler”dir. “Cumhuriyet ile birlikte Türk devletinin devamlılığı bir “iktisadiyat devleti” olmasına bağlıdır.” “Milli” niteliği korunacak olan iktisat alanını kurmak, denetlemek ve iktisadi uygulamaların yasallık sınırlarını çizmek görevleri ile devlet, iktisadi yaşamın merkezinde yer almaktadır. İktisadi aktörler yalnızca milli olma vasfını taşıdıkları ve “devletin bekası”na yani rakip tanımaz merkeziliğini sürdürmesine engel olmadıkları sürece meşruiyetlerini koruyabilmektedirler (Özen-Aytemur, 2010: 137). Alkan’ın işletmelere “milli” sıfatı ile yaklaşması, işletme iktisadının işletmenin “iktisadiliğini” sahiplerine sağlayacağı yararın üzerinde tutarak memleketin genel refahını merkeze alma bakış açısıyla tutarlıdır. İşletme iktisadında “sahiplerinden tamamıyla ayrı müstakil bir iktisadi unsur olarak işletmelerin kârının kime gittiğinin de bir önemi yoktur”. Sağlanmasına çalışılan tek şey “genel bir iktisadilik” ve “umumun menfaatleri”, yani temelde “millet iktisadiyatı”dır (Üsdiken, 2003: 129).

3.3. Türk İnsanından İşletmeci Yaratma Gayretleri

Alkan’ın başyazılarında, işletme alanı için vurgulanan tek ilim işletme ekonomisidir (Üsdiken & Erçek, 2009: 62). İşletme ekonomisini tanıtan, önemini vurgulayan ve işletme ekonomisinin prensiplerini uygulayan işletmecilere ihtiyacı ifade eden türde yazıları aralıklarla devam etmiştir. Alkan bu yazılarında işletme ekonomisini ve işletmeciliği tanıtırken bir yandan da Türkiye’deki iktisadi ve ticari hayata bakışın değişmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Cumhuriyet, Osmanlı İmparatorluğu’ndan öncelikle tüccar ve ticaret anlayışında ayrılmaktadır. Osmanlı toplumunda hâkim zihniyet, ticareti ve tüccarı makbul görmemektedir; ticaret, ancak “asker ve devlet memuru olmak şeref ve kabiliyetinden yoksun kimselerin” meşgul olabileceği bayağı bir meslek sayılmaktadır (Cumhuriyet Halk Partisi, 1938: 285). Cumhuriyet ise ticareti, milli iş bölümünde diğer işlerle denk bir seviyede kabul etmiştir. “Yeni Türkiye Devleti cihangir bir devlet olmayacaktır; fakat yeni Türkiye Devleti iktisadi bir devlet olacaktır.”¹⁰ Cumhuriyet rejiminde yapılan düzenlemeler ve devlet eliyle birçok işletmeyle ekonomik ve sosyal hayatın çehresi değişmiştir. Ticari hayata ve işletmeciliğe geçmişten gelen olumsuz bakışın uygulama alanında da değişmesi ihtiyacı İşletme Mecmuası’nda Alkan’ın Eylül-1947 tarihli “İyi işletmeciler yetiştirmek zaruretindeyiz” başlıklı başyazısına şu ifadelerle yansımaktadır:

Yüzyıllar boyunca, bütün halk kitleleri arasında örf ve adet hükmüne girerek memurluk ve askerlik mesleğinin revaç gördüğü, hemen hemen bütün ekonomik faaliyet alanlarının ise,

¹⁰ Atatürk’ün İzmit’te 19.1.1923’te İstanbul gazetecilerine demecinden (Cumhuriyet Halk Partisi, 1938, s.286).

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscaeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

yabancılara ve gayrimüslimlere açık bırakıldığı, çeşitli iktisadi kaynakları henüz bakir durduğu bilinen bir memlekette, ekonomik hayata atılacak ve bu alanda mühim ödevler ifa edecek elemanları kalite ve kantite bakımından her suretle yetiştirmek ve olgunlaştırmak zaruretinin mevcudiyetini derhal kabul etmeğe mecbur bulunmayacak bir tek ferdin varlığına ihtimal veremiyoruz (1947g: 67).

Cumhuriyetle birlikte iş hayatına hâkim işletmeler kurup yöneten Türk vatandaşlarının çoğalmasından duyulan memnuniyet Alkan’ın Ekim-1947 tarihli “Ticaret Öğretiminde Meslek Öğretmeni” başlıklı başyazısında dile getirilmektedir:

Cumhuriyet idaresinin iktisadi ve ticari hayat ve faaliyete verdiği önem, son 25 yıl içinde yurdda gözle görülür, elle tutulur derecede bariz ve ilerisi için ferah verici bir durum ve manzara yaratmıştır. Bugün sokak ve çarşılarında gazete, lastik, makara, tarak, iğne satan; muhtelif işletmelerde staj gören, çıraklık eden Türk çocuklarına her tarafta ve her yerde rastlamak kabil olduğu gibi, iş hayatına atılmış, işletmecilik âlemine karışmış ve başarılı işler gören Türk gençlerinin, azimli ve gayretli vatandaşların mevcudiyetini görmek de insana istikbal için büyük ümitler vermektedir (1947c: 83).

İkinci Dünya Savaşı sonrası devletçiliğin tartışılmaya başlandığı ve özel girişimciliğin öne çıkmaya başladığı bir dönemde, Kasım-1947’deki “Hususi teşebbüs ve milli işletmeciliğimiz” başlıklı başyazısında Alkan, iktisadi alanda gerçekleşen maddi ve zihni değişimi ifade etmekle birlikte devletin artık bu konuda millete güven duyması gerektiğini belirtmektedir:

Çeyrek asır içinde ferden ve birleşerek yaratılmış, başarılı bir takım mühim iktisadi işler, kurulmuş çeşitli zati ve şirket halindeki işletmeler, Türk bünyesinde değişmiş bir zihniyet (memur ve asker olmak yerine serbest hayata atılmak şevki) ve adte uyanmış bir ticari kudret ve kabiliyet, bu alanda da yetişmiş ve yetişmekte olan vatandaşların mevcudiyeti muvacehesinde, devletin millete güven duyması ve konuyu hala Osmanlı İmparatorluğundan devralınan cılız bir iktisadi bünye varlığı zaviyesinden mütalea etmemesi icap etmektedir (1947e: 100).

3.4. “Eleman Davası” – İş Hayatına Nitelikli İnsan Yetiştirilmesi

Alkan’ın başyazılarında aynı yoğunlukta işlenen diğer bir konu “eleman davası” olarak nitelenen, yöneticilerden işçilere her düzeyde, işletme ekonomisi ilke ve prensiplerini bilen ve uygulayan bireylerin yetiştirilmesi ihtiyacıdır. Nitelikli eleman ihtiyacı, Osmanlı’dan 1940’ların Türkiye’sine taşınan sorunlardan biridir. 1915 Sanayi Sayımına göre gerçek kişilere ait işyerlerinin ancak %19,6’sı Türk ya da Müslüman mülkiyetinde ve işletmesindedir (Yenal, 2003, s.26). Tütün, maden ve demiryolu iş yerlerindeki işçiler arasında da işin sevk ve idaresinden sorumlu olanlar genellikle yabancı uyruklular, ustalar ve vasıflı işçiler genellikle Osmanlı Gayrimüslimleri iken Müslüman Osmanlılar büyük oranda vasıfsız ve geçici işçileri oluşturmaktadır (Özügürlü, 2002: 69). Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu’nda işler süreklilik göstermediğinden, süreklilik kazanmış işçi özelliklerinden de bahsedebilmek mümkün değildir; “işçi” tanımlamasının kullanımı dahi 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde alınan karar neticesinde yaygınlık kazanmıştır¹¹. Cumhuriyet’e miras kalan, niteliksiz, vasıfsız ve nicel açıdan yetersiz bir iş gücü olmuştur (Makal, 1997: 162-164).

¹¹ Osmanlı İmparatorluğu döneminde “işçi” tabiri yerine, niteliksiz iş gücünü anlatmada “amele, rençper, ırgat, emekçi, ecir, gündelikçi” sözcükleri kullanılmıştır (Makal, 1997: 165).

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

İşletme ilminin tatbik edilebileceği yeterlikte işletmeler ancak 1930 sonrasında vücut bulmaya başlamıştır. 1927 Sayımına ait rakamlara göre işletmelerin tamamının %96,85’i 1 ile 10 arasında, %1,4’ü 20’den fazla işçi çalıştırmaktadır (Makal, 1997: 162). 1930’lu yıllardan başlayarak sanayileşme çabalarıyla kurulmaya başlanan İktisadi Devlet Teşekkülleri 1950’lere kadar işletmeciliğin uygulama dünyasında egemen aktör konumundadır¹². Devletin kurduğu iktisadi teşekküller sayesinde geçmişin eski mütevazı küçük iş yerleri yerine, geniş ve büyük fabrikalar türemekte, el aletleri yerine geçen makineler, artık büyük enerji motorları ile harekete geçirilmektedir. Birkaç gündelikçi ve çırak yardımı ile çalışan bir usta yerine, iyi düzenlenmiş ve müdürlerle yardımcıları tarafından zekâ, bilgi ve öngörü ile idare edilen bir işçi ordusuna ihtiyaç vardır (Karova, 1944: 97). İş atmosferini değiştiren sanayi planlarının gerçekleştirilebilmesi yüksek miktarda istihdamı gerektirdiği gibi nitelikli eleman ihtiyacını da zorunlu kılmaktadır (Özen-Aytemur, 2010: 140). Alkan bu ihtiyacı Eylül-Ekim 1943 sayısında,

...ekonomimize, bir taraftan bütünü kavrayan ve çevreleyen ana bir plan ile sağlam bir esas ve temel yaratırken, diğer taraftan da, bu plan içinde bulunacak ve bu planın mühim kısımlarını teşkil edecek olan işletmelerimizde çalışacak en iyi ve en mükemmel elemanı, bol ve çok miktarda, yetiştirmeğe çalışmalıyız. Kanaatimizce, ekonomik bünyemizin mühim bir meselesi de eleman davasıdır.

şeklinde ifade etmektedir (Alkan, 1943b: 67). “İşletmeci ve Eleman” başlıklı bir başka başyazısında konuya biraz daha özelde eğilerek işletmecilere “eleman meselesini işletme lehine hal etmeye kâfi derecede önem vermeyen bir işletmeci, en mühim ve hayati bir işde, işletme için fena tesirler yapacak neticelerle karşılaşmağa, ihmal ve lakaydisinin kurbanı olmağa mahkûmdur” uyarısında bulunmaktadır (Alkan, 1944a: 58). İkinci Dünya Savaşı’nın sonlanmasıyla ekonomik faaliyet alanında yeni imkânların baş gösterdiği, iktisadi hareketlenmelerin gözleendiği dönemde, “Endüstri Alanında Yeni Hamleler” başlıklı başyazısında nitelikli eleman ihtiyacı güçlü bir şekilde tekrar ifade edilmektedir:

Endüstri alanındaki yeni hamlelerimizin mühim bir meselesi de yurdun gelişen ve şüphesiz daha da büyüyecek olan endüstriyel bünyesinin ihtiyaç hissededeceği ekonomik ve teknik kültürlü elemanları bol miktarda yetiştirmek, mevcut olanları olgunlaştırmaktır. Bilhassa endüstri işletmesi, teknik-ekonomik bir cüzütam olarak bu vasıflarla yetiştirilmiş iyi elemanlar istemektedir. Fabrikalarda rasyonel ve rantabl bir çalışmanın tahakkuk ettirilmesi ancak buna bağlı bulunmaktadır. Unutmamak lazımdır ki, yalnız tesisleri genişletme veya yeni yeni fabrikalar kurma ve işletmeye çalışma, bu alandaki gayretleri ve faaliyetleri hiçbir zaman taçlandıramaz. Bu işletmelerin her kısmında, her atelyesinde, her servisinde, her iş yerinde vukuf, bilgi ile, tecrübe ile mücehhez eleman yetiştirilmesini de geniş ölçüde düşünmek ve planlamak; mevcut elemanları mesleki bilgi, rasyonel çalışma bakımından azami derecede olgunlaştırmak çarelerini, imkanlarını aramanın da mühim bir dava ve kati bir zaruret olduğunu tebarüz ettirmek mecburiyeti vardır (Alkan, 1947a: 21).

Eleman yetiştirmenin gerekliliği ve önemini ifade edildiği tüm yazılarda aynı anda işletme ekonomisi de meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. İşletmecilik mesleğine girecek olanların işletme ekonomisi eğitimi alması gerektiği belirtilmekte, işletmelerde çalışacak, vazife alacak

¹² Bu dönemde kurulan devlet işletmeleri gelecek için adeta bir okul görevi görmüşlerdir. 1931–1940 arasında kurulmuş ve 1968’de en az 50 kişi çalıştıran işletmelerdeki girişimcilerin %78’i devlet sektöründen transfer olmuştur (Tezel, 2002: 466).

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

kimselerin işletme ekonomisi bilgilerini, prensip ve kaidelerini tam anlamıyla kavramış ve hazmetmiş olmalarının sağlam bir başarı için zorunlu olduğu vurgulanmaktadır.

3.5. İşletmecilik Eğitimi ve Öğretimi

Alkan “eleman davasını” ele alırken bir yandan da işletmecilikle ilgili mesleki öğretim konusunu yazılarında taze tutmaktadır. Öğretmenlik yaptığı İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi’ni konu ettiği Mart-Nisan 1944 tarihli başyazısında ticaret öğretimi veren işletmeci yetiştiren okullara verilmesi gereken önemi ifade etmektedir:

Milli işletmelerimize ve dolayisile ekonomik bünyemize karşı olan mühim vazifelerimiz elbette çeşitli ve pek çoktur. Fakat, mutlak bir hakikat varsa, o da her şeyden evvel ve en başda, kurulmuş ve kurulacak olan milli işletmelerimizin şiddetle muhtaç oldukları, ahenkli, rasyonel ve rantabl çalışabilmeleri için malik olmak zorunda buldukları, mesleki bilgilerle mücehhez elemanları, işletmelerdeki muhtelif ve mühim işleri muvaffakiyetle başararak işletmecileri yetiştirmek mecburiyetinde oluşumuzdur. İşte bu itibardır ki, mükemmel elemanlar yetiştiren mesleki ilim müesseselerimize büyük bir önem vermek zaruretindeyiz (1944b: 154).

Yetiştirilecek işletmeciler kadar onları yetiştirecek meslek öğretmenleri konusu da ele alınmaktadır. Ekim 1947 itibariyle sayıları 25’e ulaşan ticaret okullarından başarılı sonuçlar alınabilmesi için meslek derslerini hakkıyla okutacak meslek öğretmenleri yetiştirilmesinin önemi belirtilmektedir. Bu amaçla yetiştirilecek öğretmenlerin eğitiminde meslek pedagojisi eğitimi eksikliği tespit edilerek bazı öneriler getirilmektedir (Alkan, 1947c: 84-85). Eğitim konusunu ele aldığı “İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu’nun 64’üncü Yıl Dönümü Münasebetiyle” başlıklı Mart-Nisan 1947 sayısı için yazdığı bir diğer başyazısında okulu, dünyanın diğer yüksek ticaret okullarıyla kıyaslamakta, tespit ettiği mahrum konuları dile getirerek çağdaş eğitim seviyesine yükselmesi için öneriler yapmaktadır (Alkan, 1947b: 122). Yine “memleketin iktisat ve ticaret kurmaylarını yetiştiren” bu okulu konu ettiği Mart 1948 tarihli başyazısında üniversitelerin, yüksekokulların kuruluş yıldönümleri münasebetiyle düzenlenen törenlerin önem arz ettiği, şimdiye kadar uygulanan kutlama usullerinin terk edilerek bambaşka bir tertipte ABD’den de örnek vererek “ilmi ananelere uygun, en az bütün yurttan ilgi uyandıracak bir heybetle, bir eda ve tertiple” kutlanmasını istemektedir. Böyle kutlamaların yapacağı yankının halk üzerinde büyük tesirlerinin olacağı düşüncesiyle mesleğin mahiyetinin ve öneminin duyurulması bakımından göreceği hizmetler olduğunu ifade etmekte, Türkiye gibi her alanda gelişmeye muhtaç bir ülkede bunun o ilim ve meslek sahası için çok faydalı olacağını belirtmektedir (Alkan, 1948a: 164).

Alkan’ın başyazılarında işletmecilik eğitimi meselelerinde ele aldığı konulardan biri de teknik alanda yetişip vazife alacakların işletmecilik bilgilerine aşina olmalarının zorunluluğudur. “Teknik Öğretim Müesseselerinde İşletme Ekonomisi Bilgileri” başlıklı yazısında teknik-ekonomik bir birlik olan endüstri işletmelerinde uyumlu ve verimli faaliyet için çalışanların ortak konuların içeriğini az çok anlamaları amacıyla, burada çalışacak mühendisleri ve diğer teknik elemanları yetiştiren okullarda işletme ekonomisi bilgilerinin verilmesinin gerekliliğini ifade etmektedir (Alkan, 1948b: 52). Yine bu konuyu içeren Tokay’ın “Teknik Üniversite ve Yüksek Teknik Okullarımızda İşletme Enstitüleri” başlıklı makalesinde teknik-ekonomik birlik yaratma gayretindeki Türkiye’de yüksek teknik okul ve teknik üniversite öğrencilerinin işletme ekonomisi bilgilerini almaları için okullarında işletme enstitüleri kurulması önerilmektedir.

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

Memleketin ihtiyaçlarını “en iyi, en bol ve en ucuz” şekilde karşılayacak geleceğin “endüstri şefleri”, teknik ve ekonomik bilgiyi okullarındaki bu “İşletme Enstitüleri’nden” alacaklardır (Tokay, 1945a: 164). “Yeni Hükümet Beyannamesi ve İşletmeciliğimiz” başlıklı başyazısında Tokay, endüstri işletmeciliğinin eğitim boyutuna dair tespitini şu şekilde ortaya koymaktadır:

İşletme Ekonomisi alanında ihtisas yapmak isteyenler için İstanbul ve İzmir Yüksek İktisat ve Ticaret Mekteplerimiz bu ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır. Eski Fransız sistemine uygun olarak hala Maliye-Ticaret, Banka-Muhasebe ve Konsolosluk-Dış Ticaret şubelerini ihtiva eden Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebimizde yurdun çok muhtaç bulunduğu Endüstri İşletmecisi yetiştirecek bir ihtisas şubesi hala mevcut değildir (Tokay, 1946: 74).

Bu görüşler, İşletme Mecmuasında yer alan yazılarda ilmi ve mesleki bilgilerin paylaşılmasının yanında işletmecilik eğitimi konusunun da ihmal edilmediğini göstermektedir.

3.6. “Rasyonalizasyon” Algısı

1945 sonrasında rasyonalizasyon kavramı İşletme Mecmuasında birçok yazının konusu olmuştur. Kavramın ortaya çıktığı dönemde özel sektör sanayi kuruluşları kadar kamu yönetiminin de etkilendiği bilinmektedir (Avaner, 2008: 607). İşletme Mecmuasında rasyonalizasyon konusu en genel haliyle Alkan’ın 1945 ve 1948 tarihli iki başyazısında işlenmektedir. Alkan, “İşletmede Rasyonel Çalışma” başyazısında konuyu işletme ekonomisinde ifade ettiği anlam bakımından ele almakta, “yapılan masraf, sarf edilen maddeler, zaman ve emek ile elde edilen iş neticesinin birbirine mütenasip ve uygun olması veya diğer bir tabirle, işletmedeki faaliyetin iktisadileştirilmesi” şeklinde tarif etmektedir. Bu tarife göre rasyonel çalışmayı işletmeler için ekonomik ölçü özelliğine sahip teknik bir karşılaştırma aracı olarak nitelendirmiştir. Sadece üretim yapan işletmelerde değil ticaret, ziraat, el sanayi ve hizmet işletmeleri gibi bütün işletme türlerinde aynı şekilde büyük öneme sahip olduğunu belirttiği rasyonel çalışmanın gerçekleştirilmesinde iki ana etken olarak zaman ve tasarruflu hareketi göstermektedir. Mart-Nisan 1945 tarihli “İşletmede Tasarruf Terbiyesi” başlıklı bir diğer başyazısında Alkan, tasarrufu rasyonelleşmenin bir gereği olarak ele almaktadır. Taylor’un zaman etütlerinin de bir tasarruf hareketi olduğuna atıf yapmış, bunun endüstri işletmeleriyle sınırlı kalmayarak her türlü işletmede uygulanması, çalışanlarca idrak edilmesi gereken bir terbiye meselesi olduğunu ifade etmiştir (Alkan, 1945: 141-144). Ocak 1948 tarihli “Memleketimizde Rasyonel Çalışma İhtiyacı” başyazısında da rasyonel çalışmayı, yine “bariz bir ölçü ve mihenk taşı olarak, iş hayatımızın muhasebesinde ve muhassalasında rol oynayacak ve bize esaslı fikirler verecek mahiyette özlü bir vasıta, bir nispet” olarak nitelendirmekte, “herhangi bir iş için sarf edilen çeşitli kıymetlerle alınan iş neticesi arasındaki nispeti göstermek bakımından büyük bir önem arz ettiğini” ifade etmektedir (Alkan, 1948c: 131). Rasyonel çalışma ile ilgili Türkiye’deki çalışma hayatının mevcut durumunu sitemkâr bir üslupla anlatmaktadır:

Memleketimiz, bugünkü durumile, her alanda rasyonel çalışmaya son derecede muhtaç bir ülke manzarası arz etmektedir. Bunu hiçbir surette inkâra ve redde imkân yoktur. Bütün faaliyet sahalarında, resmi ve hususi çalışmalarda, devlet ve hususi işletmelerimizde, devlet daire ve müesseselerinde, belediyelerde, resmi ve hususi ve cemiyetlerde, bir kelime ile bütün iş ve çalışma bünyemizde rasyonel çalışmayı tatbik ve tahakkuk ettirmek mecburiyetindeyiz. Bizde bugün sarf edilen paranın, sarf edilen zamanın, sarf edilen her türlü diğer kıymetlerin, bunlarla

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

mütenasip olarak alınması gereken neticelerini idrak etmek mazhariyetinden bahsetmeğe asla imkân yoktur. En modern vasıtalara malik bulunan işletmelerimizde, memurla dolu devlet dairelerinde bile iyi ve rasyonel çalışılmadığına şahit olmakla, bu hakikat aşikâr olarak meydana çıkmaktadır. Çünkü rasyonel çalışma, bir zihniyet, bir terbiye, bir melek ve bir yetiştirme meselesidir. Vaktini şu veya bu sebeple israf eden bir memura en modern büro makinesini vermek neye yarar? İşler yine serilecek, ihmal edilecek ve biriktirilecektir. İş zamanını nasıl kullanacağını öğrenmemiş, buna alışmamış bir memur kitlesi, ödenen maaş miktarına nispetle nasıl uygun bir iş neticesi sağlayabilir? Rasyonel çalışmayı mahiyetile, esaslar ile anlamamış ve kavramamış bir işçi topluluğundan verimli bir faaliyet nasıl beklenebilir? Böyle bir işçiden ham maddeyi tasarruflu ve dikkatli harcaması nasıl istenebilir? (Alkan, 1948c: 132).

İşletme Mecmuasında yayınlanan diğer yazıların içeriğinde bilhassa 1945 yılından sonra kavramların açıklamalarında, ele alınan konuların rasyonellik ile ilgileri sıklıkla belirtilmekte, rasyonel çalışmanın işletmeler için olmazsa olmaz öneme haiz olduğu hatırlatılmaktadır. Bunun yanında yoğun olmasa da dönemin rasyonelleşme kavramına karşı olumsuz algının izlerine de rastlamak mümkündür:

Yıllar süresince, iş mevzuunun başlıca hedeflerinden biri itimadı sağlamak olmuştur. Bununla beraber, işin rasyonelleştirilmesi ile iş bulma imkânlarının azalacağı korkusu, işçinin kafasında rasyonellik kelimesi için fena bir mana yaratmıştır (Karova, 1947: 101). İş bölümünde rasyonelleşme ifratı veya iş ekonomisinde makineleşmeye doğru yönelmenin meydana getirdiği özel veya kurum içi faydaya karşılık memlekette işsizliği artırma bakımından genel bir zarar ve sosyal bir tehlike meydana gelebilir. Tek üretimden kütle üretimine yol açan bir düzenleme bu suretle insan işini geniş mikyasta makineleştirme ve onu tabii bir haktan mahrum etme gibi memleket bünyesi için düşündürücü sosyal bir problem doğurur (Karova, 1945b: 156).

3.7. Devletçilik Tartışmaları

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de ekonomi gündemini oluşturan ana konulardan biri devletçilik uygulamaları üzerine yapılan tartışmalardır. Türkiye’de çok partili siyasal yaşama geçişle etkisi artan muhalefet ve savaş sonrası için hazırlanan kalkınma planları devletçilik tartışmalarının kaynağını oluşturmuştur. Devletçilik karşıtlığının, dönemin liberalleşme rüzgarının siyasi etkileri ile şekillendiği söylenebilir. Savaş döneminde “Ereğli kömürleri işletmesine kömürünü maliyetinden aşağı satmak, Sümerbank’a dokumalarını özel teşebbüsten ucuza satmak emirleri verilmesine, savaşın tüm sıkıntılarına karşın ne bütçe açığı olmuştur ne de İktisadi Devlet Teşekkülleri zarardadır” (Aydemir, 1967: 418). Yine savaş döneminde Sümerbank, Etibank, Toprak Mahsulleri Ofisi, Zirai Kombinalar, Zirai Donatım Kurumları, Devlet Demiryolları, Devlet Deniz Yolları ve Devlet Bankaları gibi kuruluşlar “dönemin tüm kısıtlamalarına rağmen üretimlerini artırmışlar, bunun yanı sıra dışarıdan makine teçhizat ithalindeki güçlüklerle rağmen bazı yeni tesisleri de üretime sokmuşlardır ve neticede başarılı olmuş, darboğazların derinleşmesini engellemişlerdir” (Tekeli & İlkin, 2014b: 435). İşletme Mecmuasının Kasım-Aralık 1946 sayısında Tokay, “Yeni Hükümet Beyannamesi ve İşletmeciliğimiz” başlıklı başyazısı ile gündemdeki tartışmalar üzerine bir değerlendirme yapmaktadır:

Siyasi görüşleri tamamen bir tarafa bırakarak, işletmeci gözüyle, bu konuya da temas edelim: Maksadımız Devlet işletmelerini rasgele müdafaa etmek değildir. Bugünkü iktisadi nizam içinde hususi teşebbüsün, iktisadi faaliyetin mihverisi olduğuna inanıyoruz. Umumi bir iktisadi

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

kalkınmanın, Devlet parası ile ve Hükümet kuvveti ile kurulmuş işletmelere değil, hususi teşebbüsün şahsi emek ve sermayesiyle meydana gelmiş işletmelere dayanması gerektiğinde şüphe etmiyoruz. Bugünkü şartlar içinde birçok Devlet işletmelerinin gayri iktisadi ve fena bir şekilde çalıştığını inkâr etmiyoruz. Bununla beraber Devlet işletmelerini suçlandırmadan evvel, işletmecilik bakımından bugünkü durumun sebeplerini araştırmak gerektiği kanaatindeyiz. Bugün yerden yere vurduğumuz Devlet işletmelerinin, orada çalışan memleket gençliği için bir mektep vazifesi gördüğünü; eleman yetiştirmek, çeşitli etüdler yaptırmak, tohum islah etmek, ormana bakmak gibi hususî teşebbüsün hiçbir zaman yapamayacağı Devlet hizmetlerinin bu işletmeler tarafından ifa olunduğunu inkâr edebilir miyiz? Kanaatimizce, devlet işletmelerinin istenilen ve beklenen şekilde çalışmamlarının sebeplerinin bu işletmelerinin mevzuat ve teşkilâtında ve bu işletmelere hâkim olan zihniyette aramalıdır. Çeşitli kanunlara bağlı Devlet işletmelerinin idare, teşkilât ve faaliyetleri bir takım kanun, nizamname ve talimatnamelerle kayıt altına alınmış; onların ticarî bir zihniyet ile çalışabilmeleri için hareket serbestliği ortadan kalkmıştır. Yetki ve sorumluluk tanımayan sert bir merkezîyet prensibi inisiyatifî körletmiş kademeli kontrol ve murakabelere yol açmış; ferdî çalışma hevesini kıran nankör bir ücret sistemi personelin iş verimini sıfıra indirmiştir. Bu şartlar altında hakikî işletmecileri işbaşında tutmak mümkün olamamış ve işletmelerde daha ziyade şahsî menfaatler üzerine kurulmuş kötü bir zihniyet yerleşmiştir (Tokay, 1946, s.75-76).

Derginin Ocak-Şubat 1947 sayısında Alkan da “Devlet İşletmelerimizin İstikbali” başlıklı yazısında konuyu ele almaktadır (1947d: 95-98). “Osmanlı İmparatorluğu’ndan her bakımdan zayıf ve cılız bir halde devralınan bir ekonomik bünyenin, halkın ekseriyetinin memurluğa ve askerliğe olan asırdide [asırlık] inhimakini [aşırı düşkünlük] de hesaba” katarak devletin bu alana geniş müdahalesinin zorunlu olduğunu ifade etmekte, milli işletmeciliğin son 20 yıl içindeki gelişiminde devletin oynadığı rolün önemini belirtmektedir. Alkan’a göre geçen süre içinde “devlet işletmeleri bu yurda çok hizmet etmişler; fakat daha çok fazla hizmet etmek imkânlarını maalesef yaratamamış ve tahakkuk ettirememişlerdir.” Bu durumun başlıca sebeplerinden biri, “elde yetişmiş ve işletme ekonomisi bilgileriyle bihakkın mücehhez elemanların bulunmayışı ve bizde devlet mekanizması içinde işlerin maalesef işletmecilik görüşüyle değil, tam bir betaatle idarecilik ve kırtasiyecilik zihniyetiyle yürütülmesidir.”

Savaş sonrası şekillenen iki kutuplu dünya düzeninde ülkelerin ekonomik ve toplumsal dönüşümleriyle safların belirlendiği 1947 yılı (Övgün, 2008) itibarıyla, Türkiye ABD’nin siyasi ve ekonomik etkisine tam anlamıyla girmiş ve bu etki üç önemli uluslararası örgüte (Milletlerarası Para Fonu, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması) üye olmasıyla somut bir görünüm kazanmıştır. 1947 yılı içinde, İvedili Sanayi Planı’nın uygulanması için gerekli dış finansmanı sağlayamayacağını anlayan hükümet, şubat ayında Ekonomi Bakanlığı Baş Müşaviri Kemal Süleyman Vaner’e sonrasında 1947 İktisadi Kalkınma Planı¹³ ya da Vaner Planı olarak bilinen içteki ve dıştaki gelişmelere daha uygun bir plan hazırlaması görevini vermiştir (Tekeli & İlkin, 2014b: 225). Türkiye’nin 1930’lu yıllardaki ve 1946 İvedili Sanayi Planı’nda öngörülen kalkınma anlayışından köklü kopuşu ifade eden 1947 İktisadi Kalkınma Planı, ABD’nin yapacağı mali yardımların gereklerini karşılayacak şekilde

¹³ Savaş sonrası dönemde planlama, İkinci Dünya Savaşı’nın bıraktığı ekonomik ve toplumsal çöküntüden kurtulabilmede önemli bir araç olarak görülmekte, ancak geniş ölçekli bir planlama düşüncesine de çok sıcak bakılmamaktadır (Övgün, 2008).

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscaeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

hazırlanmıştır. Bu arada yıl içinde gerçekleşen bir diğer gelişme Thornburg’un başkanlığında ABD’li bir heyetin ABD’nin Türkiye’ye yardımda bulunmasının koşullarını içeren Türkiye’nin iktisadi durumu ve hükümetin iktisat politikalarına ilişkin bir rapor hazırlanması için yaptığı ziyaretidir. Thornburg incelemeleri sonrasında, Türkiye’deki planlamaya dayalı devletçi sanayileşme modelini şiddetle eleştirmiş, 1946 İvedili Sanayi Planı’nı “devlet sosyalizminin aşırı bir örneği” olarak tanımlayarak, planda yer alan projelerin hiçbirinin ABD’li yatırımcılara önerilebilecek nitelikte bulunmadığını ifade etmiştir (Tezel, 2002: 324). Bu söylemlerin de şekillendirdiği 1947 İktisadi Kalkınma Planı, 1946 İvedili Sanayi Planı’nın aksine bir “plan” olmasından çok iktisadi ve siyasi tercihleri yansıtan bir belge görünümünde sanayi yerine tarımsal kalkınmaya öncelik vermekte, ulaştırma olanaklarını geliştirmeyi, dış kaynaklara ve ekonomide özel kesime dayalı bir gelişmeyi hedeflemektedir (Tezel, 2002: 327).

Bu gelişmelerin İşletme Mecmuası’ndaki yansımalarına bakıldığında çıkan yazılarda farklı izlere rastlanmaktadır. Alkan, 1947 Vaner Planı’nın henüz tamamlanıp açıklanmadığı Haziran 1947 tarihli başyazısında, “harp sonu hamlelerimizin ilkinin ve en hayatisini teşkil edecek olan yeni endüstri planı” için;

Yurdumuzun esas ve ana davalarından biri ve belki en hayatisi de endüstri alanında hamleler olduğuna göre, bu sahada çok esaslı gayretler sarfetme, çalışma ve didinme zamanının herhalde gelmiş bulunduğuna da hiç şüphe etmemek lazımdır. Türkiye’de endüstri işletmeciliği bakımından yeni bir hamle ve kalkınmayı bütün imkân ve kaynaklardan faydalanmak suretile gerçekleştirmek zarureti vardır... Yeni endüstrileşme planının tatbikinde birinci beş yıllık plan neticelerinden ve harp içinde toplanmış tecrübelerden geniş mikyasa faydalanmayı da gözden uzak tutmamak şarttır. Lüzum ve zaruret hasıl olduğu takdirde, planda gereken tadilatı bu tecrübelerden faydalanmak suretile yapmaktan çekinilmemelidir (Alkan, 1947a: 20).

ifadeleriyle planın hazırlanmasında sanayileşmeye verilmesi gereken önemi vurgulamakta, geçmiş devletçi planlamalardan yararlanma önerisinde bulunmaktadır. Fakat bu yazının yayınlanmasından beş ay sonra Kasım’da açıklanan, “temel mantığına göre; Türkiye’nin, Marshall yardımlarından pay alabilmesi için Avrupa kalkınmasına bir tarım ekonomisi olarak katkıda bulunacağı Vaner Planı’na” (Övgün, 2008: 856) karşı, ilerleyen dönemlerde herhangi bir ifadesi olmamıştır. Aksine, derginin Kasım–1947 tarihli sayısında kaleme aldığı başyazısında değişen ekonomik ve siyasi havaya uyum sağlamış; planın bu yönüne hiç değinmeyerek “dünün nurlu ve faydalı devletçiliği, Türk ekonomik bünyesi için, artık bugünün köstekleyici ve ekonomik gelişmemize sed çekici amili olmaktadır” ifadesiyle de devletçiliğe karşı net bir tutum almıştır. “Hususi Teşebbüs ve Milli İşletmeciliğimiz” başlıklı bu başyazısı aynı zamanda devletçilik tartışmalarına noktayı koyduğu yazısı olarak da görülebilir. Bu yazısında, son 25 yıl içinde “devletin milli işletmecilik âlemine, iktisadi faaliyetlere el atmasına ve bu devre içinde bu alanda önderlik etmesine lüzum hatta zaruret olduğu kani bulunanlardan” olduğunu belirtmekle birlikte, “memur ve asker olmak yerine serbest hayata atılmak şevki” ile zihniyeti değişmiş, girişimci ruhu canlanmış ve bununla birlikte iktisadi faaliyetlerin her alanında başarılı işler görmeye başlayan Türk insanına artık devletin güvenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Alkan, devletin hususi teşebbüslerin başaramayacağı iktisadi faaliyetlere iştirak ve

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

müdahalesini uygun gördüğünü, devletin tamamen liberal bir sisteme girişi ekonomik bünyemiz için şimdilik uygun görmediğini yazmasının¹⁴ üzerinden henüz bir yıl geçmemişken,

Milli işletmecilik hayat ve aleminde hususi teşebbüse, fertlerin ekonomik faaliyetlerine geniş mikyasta imkân vermek, onların çalışmalarını kolaylaştırmak ve gelişmelerine yardım etmek zamanı gelmiş bulunmaktadır. Hususi teşebbüsü, milli işletmeciliğimizin ve ekonomik bünyemizin temellerini büsbütün sağlamlaştıracak, devlete ekonomik kudret ve kuvvetini kazandıracak bir varlık olarak kabul edelim ve ona bu nazarla bakmağa başlayalım (Alkan, 1947e: 101).

ifadeleriyle hususi teşebbüsten yana görüşlerini değiştirmiştir. Alkan’ın bu görüşleri Recep Peker’in 1946 Ağustos’unda dönemin başbakanı olarak sunduğu hükümet programındaki şu cümlelerle uyumludur:

İktisadi faaliyetlerimizde hususi teşebbüs ve sermayeden faydalanmak, hususi teşebbüslerle devlet işletmeleri arasında farklı bir muameleye meydan vermemek, onların emniyetle çalışmalarına ve gelişmelerine yardım etmek, devlet teşebbüsleriyle hususi sermaye arasında iş birliği sağlamak, devlet işletmelerinin hususi teşebbüslerle başarılı olacak sahalara yayılmalarını önlemek ve buna aykırı durumları gidermek kararındayız (Boratav, 1974: 363).

İşletme Mecmuası’nda bu konuyla ilgili başyazıların dışında, İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu seminer çalışmaları kapsamında öğrencilerden Mehmet Başgöze’nin “Türkiye’de Sınai Faaliyete Devlet Müdahalesi; Fayda ve Mahzurları” başlıklı çalışması yayınlanmıştır. Yazı dizisi şeklinde yayınlanan bu çalışmada; devlet ve sanayi ilişkisi irdelenmiş, farklı ülkelerin sanayiye himaye şekilleri karşılaştırılmış, Türkiye’de devlet sanayinin gelişimi ortaya konmuş ve devletin sanayiye müdahalesi hakkında farklı kesimlerden yedi kişinin¹⁵ katıldığı anketin sonuçlarıyla bu çalışmanın sonunda bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre:

Mahzurlarına rağmen devlet işletmeciliği ve devlet himayesi memleketimiz için bir zarurettir. Bunun sebebi ise halkımızda sermayenin, ekonomik ve teknik tecrübenin, teşebbüs fikrinin henüz noksan olması ve devletin ise bilakis gerek sermaye ve gerekse bilgi itibarıyla daha çok kuvvetli bir durumda bulunmasıdır. Bu suretle devlet müdahalesi memleketimizi bir an önce sanayiye kavuşturacak ve mevcut sanayimizin gelişmesini sağlayacaktır (Başgöze, 1948: 155).

değerlendirmesi yapılmıştır. Mecmuada yer alan bu değerlendirmenin yapıldığı Şubat 1948’de ise devletin gündeminde sanayiye himaye ederek gelişme değil, söz konusu Amerikan yardımlarının nasıl alınabileceğinin yollarını aramak vardır.

3.8. ABD Yardımları

Türkiye’nin savaş sonrası ABD yardımına ilk başvurusu, iktisadi gelişmesini programlayan ve büyük bir dış finansman gerektiren devletçi yatırım planının gerçekleştirilmesi amacıyla, kredi alımı için 1945 Ekim’inde olmuştur. ABD’nin istenen kredinin çok altında bir miktarın mümkün olabileceği yanıtının ardından Haziran 1947’de açıklanan Marshall Planı’na kadar bu kredi isteği yinelenmiş, küçük ölçekli bazı diğer krediler temin edilmiştir (Tezel, 2002: 225). “Türkiye, kendisi için ulusal bağımsız kalkınma hareketi döneminin sonu, liberal dünyaya açılan bir

¹⁴ Ocak-Şubat 1947 tarihli sayının başyazısı.

¹⁵ Okuldan iki hoca: İsmet Alkan, Alfred Isaac ve okul müdürü Nihat Sayar, Bursa Milletvekili Faik Yılmaz İpek, kumaş fabrikatörü Halil Ali Bezmen, tuhafiyi fabrikatörü Celal Kermen, mamul bakır imalatçısı Şaban.

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

devrin başlangıç yılı olan 1948’e, ulusal kalkınmanın iki temel aracı merkezi planlamayı ve devletçiliği ortadan kaldırma hedefiyle yürüyen Marshall Planı yardımlarının dışında tutulmanın yarattığı hayal kırıklığı ile girmiştir. 1947 yılında yardım dışında kalan Türkiye, 1948 yılını Marshall Planı’na dâhil olabilmenin çarelerini arayarak geçirmiştir” (Dik, 2008: 947, 950, 975). Kalkınma serüveninde Amerikan yardımlarına muhtaç bir Türkiye manzarası kimi çevrelerce buruklukla karşılanmıştır. Bu durumun İşletme Mecmuası’nda yansımaları yine Alkan’ın kaleme aldığı Mart 1948 tarihli başyazı ile olmuştur:

Malum olduğu üzere, beklenen Amerikan yardımının bilinen şekilde tecellisi de göstermiştir ki, bizim de her zaman temas ettiğimiz ve bütün kuvvetimizle belirtmeye çalıştığımız gibi, milletler, her şeyden evvel kendi ekonomik bünyelerinin kuvvet ve kudretine, kendi milli işletmecilik varlıklarına güvenmeli, her şeyden evvel bunu gerçekleştirmek için çalışmalıdırlar...Tabiatın yurdumuza cömertçe bahsettiği nimetleri, kıymetleri, cevherleri, yer altı, yer üstü ve deniz altı servetlerimizi işletmek, onlardan azami derecede faydalanmak için ne lazımsa onu biran evvel yapalım. Planlı, bilgili ve sistemli çalışalım. İktisadi kudret ve kuvvetimizi iktisaba son derece gayret edelim. Bu hem daha iyi hem daha zevkli ve hem de başkalarından yardım istemekten daha şerefli ve münasip olur, kanaatindeyiz (Alkan, 1948a: 164-165).

3.9. Savaş Sonrası Şekillenecek İşletmecilik

İşletme Mecmuasında yer bulan bazı yazılar dönemin uygulama sahasının durumunu da ortaya koymaktadır. Bu yazılarda İkinci Dünya Savaşı’nın sonlanmasıyla harp ekonomisi şartlarının değişeceği, yeni ekonomik düzene işletmelerin nasıl uyum sağlayabileceği konuları üzerinde durulmuştur. Savaş sonrası değişen ekonomik şartlara uyum, rasyonel çalışmanın gerekliliği ve iktisadi hayatta devletçiliğin sorgulanması başyazılara sirayet eden başlıca konuları oluşturmuştur. Tokay, Mayıs-Haziran 1945 tarihli başyazısında savaş döneminde ön planda olan “miktar” ekonomisinin yerini “kalite” ve “maliyet” meselelerinin alacağını ifade etmiş; işletmelerin harp sonrası şartlarına hazırlıklı olması gerektiğini belirtmiştir (Tokay, 1945b: 1-3). Ayrıca, savaş sonrası için nasıl bir rekabetçi endüstri yaratılabileceği sorusuna yanıt arayan “Milli Endüstrinin Devlet Yardımı ile Rasyonelleştirilmesi” başlıklı bir inceleme yazısını da kaleme almıştır.

Alkan, Temmuz-Ağustos 1946 tarihli “Endüstri İşletmeciliğimiz” başlıklı başyazıda Cumhuriyetin kurulmasından İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar sanayide yapılan atılımlar ve elde edilen kazanımları ortaya koyduktan sonra savaş nedeniyle yaşanan gelişimin durduğunu belirtmekte, savaş sonrası işletmelerin mevcut durumlarında işletme ekonomisinin esas ve prensiplerinin uygulanmamasına dair tespitler yapmaktadır:

...bu (işletme ekonomisi esas ve prensiplerinin uygulanması) alandaki gayretler ve çalışmalar, zamanla artırılması gerektiği halde, maalesef gevşemiştir. Daima kontrolü, yenileştirilmesi, mükemmelleştirilmesi gereken prensipler konduğu gibi kalmış, vaktile tatbik edilmiş olan esaslara yeni bir şey ilave edilmediği gibi eskilerin de tam bir titizlikle tatbikine önem verilmemeğe başlanmış, işler olurlarına bağlanmıştır. Harb yıllarında ise miktar’ın ön plana geçmesi ve istihsalın arttırılmasından başka bir şey düşünülmemesi, bu bakımdan durumun büsbütün kötüleşmesini intaç etmiştir. Nihayet öyle bir an gelmiştir ki ne kalite ne maliyet ve ne de mesela rasyonellik hesapları gibi mühim meselelerin mevcudiyeti hatıra getirilmiştir. Müsait piyasa durumu karşısında işletme ekonomisi metod ve prensipleri –tabii tatbik olunanlar- esas itibarile unutulup gitmişlerdir. Devlet işletmelerinde genel olarak durum bu hali arz ederken,

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscaeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

hususî fabrikalarda vaziyet bundan daha kötü bir manzara göstermiştir. Esasen serbest rekabet devirlerinde bile işletme ekonomisi prensip ve metodlarını tatbik etmeyen, büyük bir ekseriyetle bunların mevcudiyetinden haberdar bile olmayan fabrikaların, ne imal ederlerse kolayca sattıkları bir zamanda bu hususa önem vermeyecekleri kadar tabii bir şey yoktur. Filhakika, istisna teşkil eden birkaç tanınmış ve mesleki tahsil görmüş hususî fabrikatörlerin işletmelerinden sarfı nazar edersek, diğerleri adeta bir hayhuy içinde icrai faaliyet edip gitmişlerdir (Alkan, 1946b: 26).

Şeker Fabrikaları Genel Sekreteri Karova da “İşletmelerimizin Harpsonu Düzenlenme Problemi” başlıklı makalesinde işletmeciliğimizin o günün şartları için bazı noktalardan eskimiş olduğuna, işçilikte standartlaşmanın ve çalışmada rasyonelleşmenin zaruri olduğu bir çağa gelindiğine dikkat çekmektedir. Makalesinin başında savaşın işletmeciliğimiz üzerindeki talihsiz zamanlamasının olumsuz etkilerini ifade ettiği bölüm dikkat çekicidir:

Henüz yeni olan işletmeciliğimiz, zamanla yerleşmenin ve olgunlaşmanın faydelerine ermeden olağanüstü ekonomi şartlarının çetin zaruretlerine kapıldı. İşletmede teşkilatlanma ve düzenlenme türlü amiller arasında bir içleşme ve uyuşma eseridir. Bizim işletmeciliğimiz, henüz ekonomi şartlarının ayarlaşmaya doğru yönelmesi çağında idi. Kurma ve harekete getirme ekonomisinden maliyet ekonomisine henüz girmemiştik. Kısa zamanda meydana gelen işletme ilkeleri memleketimize göre optimal çalışma seviyelerinin kurulmasına temel olacak yeterlik ve katılımda değildi. İşletmede etkinliği doğuran faktörlere varmak için gerekli standard ölçüleri kuramamıştık. Dört tarafımızı saran ateşten memleketimize de sızan harp ekonomisi şartlarına, deneme ve büyüme devresinde iken girdik (Karova, 1945a: 32).

İşletme Mecmuası’nda ayrıca yüksek mühendis Işıkpınar’ın yazdığı “Endüstri İşletmelerimizin Harpsonu Hazırlıklarında Gözetilmesi Faydalı Esaslar” başlıklı, savaş sonrası şartlarına hazırlıklar için işletmelere rehber niteliğinde önerilerin yapıldığı bir yazı dizisi de bulunmaktadır.

3.10. “Hesap İşleri”nin Uygulama Sahasındaki Durumu

Mecmuanın başyazılarında değinilen konulardan biri de güncel gelişmelerin etkisiyle ele alınan “hesap işleri”dir. Alkan’ın Kasım-Aralık 1944 tarihli “Hesap İşleri ve İşletme” başlıklı başyazısı dönemin resmini çekmektedir. Ticaret Kanunu’nda birçok ticari işletme türüne defter tutma mecburiyetinin getirildiği bir dönemde hesap işlerinin işletmelerde uygulanmasıyla ilgili bu yazının çizdiği manzara, zihniyet değişimi ihtiyacını da ortaya koymaktadır:

...bilhassa hususî işletmelerimizin pek çoğunda hesap işlerinin büyük önemi henüz tam manasile kavranmış değildir. Birçok hususî işletmelerde, hatta büyük işler yaptıkları halde bile, iyi bir muhasibe verilecek ücretin ve işletmedeki hesap işlerini teşkilatlandırmak için yapılacak masrafın bir yük olduğu kanaati beslenmekte ve bu tarzda düşünülmektedir. Gelişigüzel bir şekilde tutturulan bir defter ile bu işi birkaç saat içinde yaptığını zannetmek cüretini gösteren bir sözde muhasip, kâfi hatta fazla bile görülmektedir. Birçok işletmelerimizde hesap işlerinin muhasebeden maada mevcut bölümlerinin varlığından bile haberdar bulunmamaktadır. ...Devlet işletmelerine gelince, burada durum daha ümitli bir manzara arz etmektedir. Filhakika, devlet işletmelerinde hesap işlerine daha fazla bir önem verilmekte ve bu önemin derecesi son zamanlarda daha çok artmış bulunmaktadır (Alkan, 1944c: 85-86).

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

“Hesap işleri” başlığı altında yayınlanan makalelerin çoğunluğunun maliyet hesabı üzerine yoğunlaşması, önceliğin iş dünyasına maliyet şuuru kazandırmak olduğunu düşündürmektedir. Ticaretin tanzimine ve ihtikârla mücadeleye dair Milli Korunma Kanunları kapsamındaki K/510 sayılı kararın 14’üncü maddesine göre İktisat Vekilliğince tespit edilen dâhili sanayi mamullerinin maliyet fiyatı unsurlarına ait tebliğin Haziran 1944’te yürürlüğe girmesiyle, Tokay’ın kaleme aldığı “Sanayide Maliyet” yazısındaki yorumu bu konuda bir izlenim sunmaktadır:

Dahili sanayi mamullerinin maliyet fiyatı unsurları, sanayi işletmeciliğimizde bir inkılabın başı sayılacak kadar büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Bu tebliğ Devlete milli sanayiimizi maliyet bakımından en iyi şekilde kontrol imkanını verdiği gibi, sanayicilerimize de işletme ve maliyet mevzuunda yol göstermiş, istikamet tayin etmiştir. Bundan sonra sanayici karda mı, zararda mı olduğunu bilmek için senenin sonunu beklemeyecek; mamulünün satış fiyatını tayin ederken rakibin satış fiyatını soruşturup: “Mademki ona idare ediyor, bana da eder” demeyecek; masraflarını, maliyetini hesaplayarak satış fiyatını bulacaktır (Tokay, 1944: 31-34).

Sanayide olduğu gibi tarım alanında da maliyet hesaplarının yapılması ihtiyacı Eylül-Ekim 1943 sayısında Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Sekreterliği görevini yürütmekte olan Karova’nın “Ziraatte Maliyet” yazı dizisinde ifade edilmektedir:

Esefle kayt etmeliyiz ki, memleketimizde henüz bir zirai maliyet şuuru yerleşmiş ve hatta böyle bir mefhum bile umumi olarak anlaşılmış değildir. Başka memleketlerde de bu dava henüz tam olgunluğa ermiş sayılmazsa da atılmış olan adımlar ve erişilen mesafeler bizden çok uzaktadır...Zirai maliyet mevzuları içine, yalnız toprak mahsulleri değil, hayvancılık işleri ve hayvan mahsulleri ve hatta çiftliklere has atelye işleri de girer. Memleketimizde bu şekilde teessüs eden kompleks işletmeler, Atatürk çiftlikleri ile Şeker Şirketi çiftlikleri ve bazı Devlet Nümune çiftlikleri olmuştur ve ilk maliyet muhasebesi teşebbüsleri de bunlarda başlamıştır. Atatürk çiftlikleri Devlete devredildiği sırada, bütçe ve maliyet şuuru yüksek derecelere ve pek az islah muhtaç bir duruma erişdirilmiş bulunuyordu. Ziraat Vekaletinin sabit ve mütedavil sermayeli çiftlik işletmelerinde ise, Vekalet gelen hesaplardan anladığıma göre Devlet bütçe ve muhasebe usülleri dolayısıyla maliyet ve işletme ekonomisi zaruretlerine pek az uygunluk vardır (Karova, 1943: 118-119).

Devletin yaptığı düzenlemeler ve akademik yayınlara rağmen, İşletme Mecmuası’nın Kasım-1948 sayısında Alkan’ın kaleme aldığı “İşletmelerde Maliyet Meselesi” başlıklı başyazıda işletmelerde maliyet hesabı meselesinin halen hallolmadığı anlaşılmaktadır. Alkan değerlendirmelerinde 1948 sonu itibarıyla faaliyetteki fabrikalar arasında ön maliyet, ara ve son maliyetler hakkında doğru ve güvenilir sonuçlar elde edenlerin çok az belki de hiç olmadığını dile getirmekte; memleket genelinde işletmeciliğin maliyet hesabında geri bir durumda olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, taviz vermeden itinayla süreklilik içinde ele alınması gereken maliyet konusunun Sümerbank ve Etibank gibi devlet işletmelerinde başlarda ciddiyetle ele alındığını, ancak zaman içinde gayretlerin gevşediğini ifade etmektedir. Hususi endüstri işletmelerinde ise “vaziyet çok daha fenadır”; bazı meraklı muhasebecilere sahip nispeten iyi yürütülen birkaç istisna işletme dışında maliyete hiç önem verilmemekte, satış fiyatları “onlar bu fiyata sattıklarına göre biz de satabiliriz” düşüncesiyle diğer işletmelerin fiyatlarına göre ayarlanmaktadır:

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

Diğer işletme nevelerinde ise maliyet işine verilen önem hiç derecesindedir. Sanki böyle bir konu yokmuş gibi hareket edilerek, satın alınan malların üzerine gelişi güzel ve tamamen esassız bir gayri safi kar miktarı ilave olunur. Bunun ne miktarı işletme masrafına ne miktarı kara aittir, bu belli değildir. Neticede belki zarar edilmez, fakat bu hususta hiçbir fikre sahip olmadan iş yürütülür gider (Alkan, 1948d: 100).

3.11. Gelir Vergisi Tartışmaları

Taslak çalışmaları 4 yıl sürerek 1 Ocak 1950 tarihinde uygulanmaya başlanacak vergi reformu kapsamındaki gelir vergisine dair tartışmalar İşletme Mecmuası’nda Alkan tarafından iki başyazıda ele alınmıştır. Türkiye’de yeni bir vergi sistemine duyulan ihtiyaç İkinci Dünya Savaşı’nın sonucuyla birlikte mevcut vergi sisteminin adaletsizliği ve verimsizliğinin açığa çıkmasıyla kaçınılmaz olmuştur (Tekeli & İlkin, 2014b: 259). Yeni vergi sisteminin bir parçası olan Gelir Vergisi Kanunu tasarısının TBMM’nin ilgili komisyonlarına havale edildiği Nisan 1947’den üç ay sonra Alkan, “Gelir Vergisi Kanunu Tasarısı ve İşletmecilik Alemimiz” başlıklı başyazısıyla tasarının yasalaşması halinde işletmelere yönelik ortaya çıkacak olumlu etkilerini ifade etmiştir (Alkan, 1947f: 35). Alkan Gelir Vergisi’nin memleketin ihtiyaç duyduğu zihniyet değişimine temel teşkil edeceğinden, memnuniyetle karşılanması gerektiğini belirtmekte; özellikle tasarının önemli esaslarından olan defter tutma mecburiyetinin, işletmecilerin hesabını tutmasını ve bilmesini sağlayacağından işletmecilik alemini için büyük bir kazanç olduğunu vurgulamaktadır.

Alkan, gelir vergisiyle ilgili Nisan 1948 tarihli yazısında yine reformun getireceği faydalardan bahsetmiş; buna karşılık reform karşıtlarının tezlerini de sunmuştur. Alkan; “hesabi icaplara uymamakta adeta inat etmekte, bugünkü modern zihniyete göre hareket etmeyi bir türlü kabul etmemekte ve bu yüzden derece derece muhtelif zararlara ve güçlüklerle uğramakta” olan “halkımız ve hatta yakın ilgililerin” “lakaydi ve kayıtsızlık halinde tecelli eden kötü huylarının yavaş yavaş ortadan kalkmasına” sebep olacağı için gelir vergisi uygulamasının, “terbiyevi mahiyete esaslı bir tesiri dokunması itibari ile de faydalı olacağına” kanaat getirmektedir. Yeni bir vergi rejimine geçilmesi nedeniyle her memlekette olduğu gibi bir geçiş ve bocalama devresinin olacağı; bunda da karşılaşılan zorlukların üzerine cesaretle gidilmesi telkiniyle tasarıya tam destek vermektedir. Bu arada İstanbul Tüccar Derneği’nin gelir vergisi çalışmalarına aktif şekilde katılarak hazırladığı rapor sonucunda reform karşıtı duruşlarını bildirmekte; mesleki bir oluşum olarak bazı düşüncelerle reforma karşıtlığı makul görülebilse de vergi adaletini sağlaması ve memlekete getireceği faydalardan ötürü bu karşıtlığın tasvip edilmesinin mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Gelir vergisi aleyhtarlarının yeni vergi rejimi için öne sürdükleri husus, “memleketin geri kalmış bünyesine uygun olmayışı”, okuma yazma bilenlerin sayısının hala az olması nedeniyle uygulama kabiliyetinin bulunmayışıdır. Alkan buna karşılık 25 yıllık Cumhuriyet devrinin bina ettiği temelle biraz gayret gösterilmesiyle bu yeniliğin yürütülmesinin mümkün olacağını ifade etmekte ve eklemektedir:

Ve unutulmamalıdır ki, bu memlekette evvela tatbiki imkânsız ve bünyemize uygun görünmeyen nice inkılaplar yapılmış ve kısa zamanda bunlar tabileşmiş, normal mahiyetini iktisap etmiş, geniş halk kütleleri bu yeniliklere intibak kabiliyetlerini göstermişler ve ispat etmişlerdir (Alkan, 1948e: 180-181).

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

Gelir vergisi üzerine tartışmalar İşletme Mecmuası’nda burada sonlansa da 1948 Kasım’ında toplanan İkinci Türkiye İktisat Kongresi’nde konuyla ilgili zabıtların yırtıldığı kavgalara varan tartışmalar yaşanmıştır. 81 Tüccar Derneği’nin girişimiyle toplanan kongrenin ana maddelerinden biri olan vergi reformu için oluşturulan komisyona katılan delegelerden biri de İsmet Alkan’dır. Kongrenin sonucunda Tüccar Derneği temsilcilerinin gelir vergisinin zamansız ve memlekete fayda getirmeyeceği iddiasıyla kongre tarafından bu kanuna vize verilmemesi isteğine karşılık, üniversite ile Yüksek İktisat ve Ticaret Okuluna mensup ilim adamlarının mücadelesiyle gelir vergisi için lehte karar çıkması sağlanmıştır (Yazman, 1963: 49).

4. Sonuç

İşletme Mecmuası, Türkiye’de süreli yayınlar arasında işletme ve yönetim konularına odaklı ilk dergi olması yönüyle Türk yönetim yazınında bir eşığı temsil etmektedir. Günümüzdeki işletme disiplininin ilgi alanına giren muhasebe, organizasyon vb. birçok konunun akademik gündemimize girdiği, emekleme sürecini yaşadığı dönemlerde ele alınışını yansıması bakımından önemli bir yazın örneğidir. İçeriğinde konuları ele alış bakımından her ne kadar açıklayıcı anlatımın baskın olduğu yazılar çoğunlukta olsa da dergide yayınlanan makalelerin işletmeciliğe ilişkin düşünce ve uygulamaların izlediği tarihsel seyri açıklamada işlevinin olduğu açıktır. İşletme Mecmuası, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin siyasi ve iktisadi dönüm noktalarını barındıran 1943–1948 yılları arasında yayınlandığı dönem itibariyle de ilgi çekicidir. Bu bağlamda İşletme Mecmuası’nın ilgili alanyazındaki bir diğer işlevi, yayınlandığı dönem boyunca işletme disiplininin ilgi alanına giren Türkiye’deki iktisadi gündemi oluşturan konuların, dönemin özelliği nedeniyle yüksek öğretim kurumlarında, iktisadi devlet teşekküllerinde ve bakanlıklarda çalışanların oluşturduğu işletmecilik camiasınca ele alınışını göstermesidir. İlmi ve mesleki olma iddiası taşıyan bir derginin, temsil ettiği kesimin o zamanın güncelinde yaşanan gelişmelere karşı tutumunu yansıtmada iyi bir gösterge olduğu düşünülürse, İşletme Mecmuası bu anlamda da bir öneme sahiptir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası siyasi ve iktisadi gündemi meşgul eden devletçilik tartışmaları, savaş sonrası yeniden şekillenecek ekonomik ortamda işletmelerin alacağı vaziyet, gelir vergisi tartışmaları ve rasyonalizasyon çalışmaları, ABD yardımları, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren iktisadi gündemin önemli başlığı olmuş zirai meseleler, dönemin iktisadi gündeminin etkilediği yazılarda başlıca konuları oluşturmuşlardır. Yine içinde bulunan zamanın özellikleri nedeniyle işletmelerin nitelikli eleman ihtiyacının, işletmecilik öğretimi meselelerinin, konuların ele alınışındaki “milli” vurgusunun ve Türk insanından işletmeci yaratma gayretlerinin işlendiği ve konu edildiği yazılar yayınlandığı dönemin işletmecilik gündemini yansıtan içerikleriyle dikkati çekmektedir.

İşletme Mecmuası’nda dönemin Türkiye’si hakkında fikir veren, yaşanan iktisadi gelişmeler karşısında toplumun zihin yapısına dair ipuçlarına da ulaşılmaktadır. Her şeyden önce dergi işletme kavramı ve işletmecilik mesleğinin kitlelere tanıtılmasında bir araç görevi görmüştür. Türkiye’de işletme dendiğinde hâlâ sadece demir yolu ve deniz yolu işletmelerinin akla geldiği (Alkan, 1943c: 11) o zamanlar düşünüldüğünde başta yayıncısı İsmet Alkan’ın öncülüğünü yaptığı derginin bu işlevi, işletmecilik bilgisinin yayılımında gösterilen gayretleri ortaya koymaktadır.

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231.
Doi: 10.25295/fsecon.982637

Kaynakça

- Alkan, İ. (1943a). Çıkararken. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 1, (1), 1-2.
- Alkan, İ. (1943b). Ekonomi Kültüründe İşletme Ekonomisi. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 1, (3), 67-68.
- Alkan, İ. (1943c). İşletme Ekonomisi İlimi ve Esas Mefhumları. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 1, (1), 7-11.
- Alkan, İ. (1944a). İşletmeci ve Eleman. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 2, (9), 57-59.
- Alkan, İ. (1944b). İşletmeci Gözile: İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi 1883-1944. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 1, (6), 153-154.
- Alkan, İ. (1944c). Hesap İşleri ve İşletme. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 2, (10), 83-86.
- Alkan, İ. (1945). İşletmede Tasarruf Terbiyesi. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 2, (12), 141-144.
- Alkan, İ. (1946a). Milli İşletmelerimiz ve Planlı Çalışma. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 3, (18), 131-134.
- Alkan, İ. (1946b). Endüstri İşletmeciliğimiz. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 4, (20), 25-27.
- Alkan, İ. (1947a). Endüstri Alanında Yeni Hamleler. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 5, (26), 19-21.
- Alkan, İ. (1947b). İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu’nun 64’üncü Yıl Dönümü Münasebetiyle. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 4, (24), 121-123.
- Alkan, İ. (1947c). Ticaret Öğretiminde Meslek Öğretmeni. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 5, (30), 83-85.
- Alkan, İ. (1947d). Devlet İşletmelerimizin İstikbali. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 4, (23), 95-98.
- Alkan, İ. (1947e). Hususi Teşebbüs ve Milli İşletmeciliğimiz. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 5, (31), 99-101.
- Alkan, İ. (1947f). Gelir Vergisi Kanunu Tasarısı ve İşletmecilik Alemimiz. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 5, (27), 35-37.
- Alkan, İ. (1947g). İyi İşletmeler Yetiştirmek Zaruretindeyiz. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 5, (29), 67-69.

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

- Alkan, İ. (1948a). İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu’nun 65’inci Kuruluş Yılıının İdraki Münasebetile Düşünceler. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 5, (35), 163-165.
- Alkan, İ. (1948b). Teknik Öğretim Müesseselerinde İşletme Bilgileri. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 6, (40), 51-52.
- Alkan, İ. (1948c). Memleketimizde Rasyonel Çalışma İhtiyacı. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 5, (33), 131–133.
- Alkan, İ. (1948d). İşletmelerde Maliyet Meselesi. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 6, (43), 99–100.
- Alkan, İ. (1948e). Vergi Reformu ve Gelir Vergisi Davası. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 5, (36), 179–182.
- Atasagun, Y. S. (1945). Ziraat İşletmeleri ve Çiftçi Ocağı Meselesi. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 3, (13), 10–13.
- Avaner, T. (2008). 1945: Dönüm Noktasında Türkiye. B. A. Güler (Ed.), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940-1949* (586-701). Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA).
- Aydemir, Ş. S. (1967). *İkinci Adam* (Cilt 2). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Başgöze, M. (1948). Türkiye’de Sinaî Faaliyete Devlet Müdahalesi, Fayda ve Mahzurları-4. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 5, (34), 154- 155.
- Boratav, K. (1974). *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1938). *On Beşinci Yıl Kitabı*, Ankara: Cumhuriyet Matbaası.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye Ekonomisi Tarihi 1900-1960*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Dağ, T. (2017). *Türk Yönetim Yazınında Bir Eşik: İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası (1943-1948)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, SBE.
- Dik, E. (2008). 1948: Marshall Planı’yla “Hür Dünya”ya Giriş. Birgül Ayman Güler (Ed.), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940–1949* (947-1060). Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA).
- Erçek, M. & Üsdiken, B. (2011). İşletme İktisadı: Türkiye’de Bir Akademik Disiplinin Oluşumu, Gelişimi ve Sönüşü. E. Tokdemir, Ö. Günçavdı & S. S. Kayam (Ed.), *Prof. Dr. Haydar Kazgan’a Armağan: Yakın Tarihimizin İktisadî Panoraması* (229–260). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ertürk Keskin, N. (2008). 1940: Savaşa Karşı Ulusal Korunma. Birgül Ayman Güler (Ed.), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940–1949* (15-157). Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA).

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231.
Doi: 10.25295/fsecon.982637

- Eşiyok, B. A. (2009). Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’na: Bir Dönüşümün Kısa bir Öyküsü. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 4(11), 86-131.
- Ete, M. (1943). Türkiye’de İşletme Ekonomisi İlimi. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 1, (4), 108–111.
- Kalfa, C. (2008). 1943: Kötü Günler Yılıının Bıçak Sırtı İdaresi. Birgül Ayman Güler (Ed.), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940–1949* (357-463). Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA).
- Karova, B. E. (1943). Ziraatte Maliyet-2. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 1, (4), 115–119.
- Karova, B. E. (1944). İşletmelerde Ücretler Servisi. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 2, (10), 97-100.
- Karova, B. E. (1945a). İşletmelerimizin Harp Sonu Düzenleme Problemi. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 3, (14), 32–34.
- Karova, B. E. (1945b). İş Düzenlemesi. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 2, (12), 153-156.
- Karova, B. E. (1947). İş Zaman ve Hareketlerinin Etüdü. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 4, (23), 99-102.
- Köylü, K. (1943a). Ziraat İşletmelerimizin Hususi Karakterleri ve Buna Tesir Eden Amiller. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 1, (1), 30–33.
- Köylü, K. (1943b). Ziraat İşletmelerinin Büyüklükleri, Bizde Ziraat İşletmeleri Büyüklüklerine Müessir Faktörler. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 1, (2), 60–63.
- Köylü, K. (1944a). Zirai İşletmelerimizde Arazi Genişliği Talakkileri, Küçük ve Orta İşletmelerin Genişlikleri ve Miktarları. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 1, (5), 139–141.
- Köylü, K. (1944b). Zirai İşletmelerimizde Arazi Genişliği Talakkileri, Küçük ve Orta İşletmelerin Genişlikleri ve Miktarları – 2. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 1, (6), 171–173.
- Köylü, K. (1944c). Türkiye’de Büyük Ziraat İşletmeleri. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 2, (7), 24–26.
- Köylü, K. (1944d). Büyük Ziraat İşletmelerimizin Genişlik ve Miktarı. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 2, (8), 49–50.
- Köylü, K. (1944e). Büyük Ziraat İşletmelerimizin İntişar Mıntıkları ve Nevileri. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 2, (9), 77–79.
- Köylü, K. (1945a). Evkaf İdaresinin Büyük Ziraat İşletmeleri. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 3, (14), 43–45.

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231.
Doi: 10.25295/fsecon.982637

- Köylü, K. (1945b). Evkaf İdaresinin Büyük Ziraat İşletmeleri–2. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 3, (15), 67–69.
- Makal, A. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Övgün, B. (2008). 1947: Uluslararası İç Politika. Birgül Ayman Güler (Ed.), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940–1949 (849-945)*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA).
- Özen-Aytemur, J. (2010). *Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Özüğurlu, M. (2002). Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyet’e: Örgütlü İşçi Hareketi ve Demokratikleşme Süreci. Alparslan Işıklı (Ed.), *Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi (35-130)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Serin, N. (1963) *Türkiye’nin Sanayileşmesi*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (2014a). *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si (İkinci Cilt)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (2014b). *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si (Üçüncü Cilt)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tezel, Y. S. (2002). *Cumhuriyet Yönetiminin İktisadi Tarihi (1923–1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tokay, H. (1944). K/510 sayılı Karara Göre Sanayide Maliyet. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 2, Sayı: 8, 31–34.
- Tokay, H. (1945a). Teknik Üniversite ve Yüksek Teknik Okullarımızda İşletme Enstitüleri. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 2, (12), 161–164.
- Tokay, H. (1945b). İşletmelerimizin Harpsonu Meseleleri. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 3, (13), 1–3.
- Tokay, H. (1946). Yeni Hükümet Beyannamesi ve İşletmeciliğimiz. *İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası*, Yıl: 4, (22), 73-76.
- Üsdiken, B. (2003). Türkiye’de İş Yapmanın ve İşletmenin Akademikleştirilmesi 1930–1950. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(1), 119–147.
- Üsdiken, B. & Erçek M. (2009). Türkiye’de İş Dünyası İçin İlk “İşletme” Dergisi: İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 53–90.
- Yazman, A. T. (1963). *Prof. İsmet Alkan-Hayatı ve Eserleri*. DYO Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yenal, O. (2003). *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscaeconomia*, 7(1), 202-231.
Doi: 10.25295/fsecon.982637

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Fiscaeconomia Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Ethics Statement: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, Fiscaeconomia has no responsibility, and all responsibility belongs to the authors of the study.

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

The Business Administration Agenda of Turkey During the Second World War: The Journal of Business Economics (1943-1948)

Tuna Dağ, Janset Özen-Aytemur

Extended Abstract

This article examines how the social and economic developments of 1940s Turkey were reflected in the articles published in "The Journal of Business Economics," which was the first journal focused on business issues in Turkey and published in 1943-1948. The articles written by the authors from academia and state enterprises during the 1943-1948 period were evaluated based on the issues that formed the political and economic agenda of the time. A total of 260 articles in the 43 issues of the journal were examined under the headings such as Agricultural Issues, National Business Administration, Efforts to Create an Entrepreneur from Turkish People, Training of Qualified People in Business Life, Business Education, and Accounting Affairs. To understand the role of the journal, which aims to "appeal to the business world," the situation of the academic and field of practice that shaped the agenda of the period in which it was published is also explained in the article.

The view that businesses in Turkey could be a science subject emerged in the first half of the 1930s (Üsdiken, 2003: 120). The discipline, which was named "betriebswirtschaftslehre" (BWL) in Germany, was accepted as a branch of economics in Turkey and took the name "business economics" by focusing on businesses and their management. As a part of the business economics literature imported from Germany into the programs of the relevant educational institutions of the 1930s, the Business Journal, which was examined within the scope of this article, started to be published in May 1943 with the individual initiative of İsmet Alkan, one of the teachers of Istanbul Higher Economy and Trade School. The journal is a first in its field in that it deals only with the theoretical and practical issues of business economics as a scientific and professional journal (Alkan, 1943a: 1). During the five-and-a-half-year period of its publication, the Journal of Business represents a beginning in the management literature in that it contains articles from both the academic community dealing with business economics issues and the field of application of government enterprises.

In the 1930s, when the foundations of the field of science related to "a systematic business science education" and "contemporary business administration and management" were laid, Business Economics began to enter the existing schools as a course in the chairs or curricula (Üsdiken, 2003: 120, 125). The distinctive feature of business economics in Turkey is that almost all of the academic staff who pioneered its spread are the names sent to education in Germany and returned to the country to work in various educational institutions. İsmet Alkan, one of the pioneers of business economics in Turkey, also studied at the Berlin High School of Commerce. Alkan joined the Ankara Commerce High School teachers in 1936, left here in 1938, and first took a position as a translator at Alfred Isaac's Faculty of Economics, then in 1940, first at the Istanbul Commerce High School and then at the Istanbul Higher Economy and Commerce School as teaching staff (Erçek & Üsdiken, 2011: 233-234). In the mid-1930s, academic literature was born with the help of textbooks, journal articles and compiled conference texts in the teaching of business economics, which started to be included as a

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscoeconomia*, 7(1), 202-231. Doi: 10.25295/fsecon.982637

---

separate course in higher education institutions (Üsdiken, 2003: 126). The Journal of Business, examined in this study, can be seen as a popular publishing initiative that started its publication life as an extension of this academic article and contributed to the promotion of business economics. The articles in the Business Journal with 43 issues from May 1943 to November 1948 are given in Table 1 according to the section titles.

This article emphasizes how the economic and political developments during publication were reflected in the Business Journal. An essential part of the articles that directly address Turkey is the articles written by Kazım Köylü, head of the Agricultural Business Economics chair at Ankara Higher Institute of Agriculture, with a doctorate from Germany. The articles examine the existing agricultural enterprises of the period according to the data obtained from the official research results, and suggestions are made.

What stands out throughout Alkan's editorials is that he associates almost all of the subjects he defines and emphasizes with "national management." For Alkan, rationality, selection and employment of good employees, cost calculation, and work organization in the business economy he mentioned are necessary concepts and actions for our “national businesses.” The practical equivalent of the enterprise is always "national enterprises" in his expression. In Alkan's editorials, the only science emphasized in the field of business is business economics (Üsdiken & Erçek, 2009: 62). His articles, introducing the business economy, emphasizing its importance and expressing the need for operators who apply the principles of business economics, continued at intervals. While Alkan introduces business economy and business in these articles, he also expresses the necessity of changing the view of economic and commercial life in Turkey.

Another issue handled with the same intensity in Alkan's editorials is the need to raise individuals who know and apply the principles of business economics at all levels, from managers to workers, which is described as the "personnel case." The need for qualified personnel was one of the problems carried over from the Ottoman Empire to Turkey in the 1940s. According to the 1915 Industrial Census, only 19.6% of the workplaces are Turkish or Muslim-owned and operated (Yenal, 2003: 26). Among the workers in tobacco, mine and railway workplaces, those responsible for the management and administration of the work are generally qualified foreign nationals and Ottoman non-Muslims; at the same time, Muslim Ottomans are primarily unskilled and temporary workers (Özüğurlu, 2002: 69). In addition, since the works in the Ottoman Empire did not show continuity, it is not possible to talk about the characteristics of workers that gained continuity; Even the use of the definition of "worker" gained popularity as a result of the decision taken at the 1923 Izmir Economy Congress. The Republic inherited an unqualified and quantitatively inadequate workforce (Makal, 1997: 162-164). The business economy is tried to be legitimized simultaneously in all the articles in which the necessity and importance of raising personnel are expressed. It is stated that those who will enter the business administration profession should receive a business economics education. It is also emphasized that it is essential for solid success that those who will work in businesses and take charge in businesses have fully grasped and digested business economics knowledge, principles and rules.

Dağ, T. & Özen-Aytemur, J. (2023) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İşletmecilik Gündemi: “İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası” (1943-1948). *Fiscaeconomia*, 7(1), 202-231.
Doi: 10.25295/fsecon.982637

The issue of teachers who will train them as well as the managers to be trained is also discussed. In order to obtain successful results from the trade schools, the number of which reached 25 as of October 1947, the importance of training vocational teachers who will teach the vocational courses adequately is stated. For this purpose, some suggestions are made by determining the lack of vocational pedagogy training in the training of teachers (Alkan, 1947c: 84-85). Alkan recommends the establishment of business administration institutes in Turkey for the students at higher technical schools and technical universities to acquire business economics knowledge.

Debates on statism, the situation of businesses in the economic environment that will be reshaped after the war, income tax discussions and rationalization studies, US aid, agricultural issues that have been the important topic of the economic agenda since the establishment of the Republic and other contemporary issues in the study are the main topics of the articles in the Business Journal.